

Perustelevasta referoivaksi

Suomen partikkelin *muka* merkityksenmuutos 1800-luvun tekstiaineistojen valossa

TARU NORDLUND

1 Johdanto

Pragmaattinen partikkeli *muka* ilmaisee nykysuomessa, että puhuja ei sitoudu lausmansa totuuteen tai esittää sen epäillen tai ironisesti (ISK 2004: § 1495). *Muka* esiintyy tyypillisesti muun muassa kysymyslauseissa:

- (1) a. Uusi eläkeikä **muka** kohtuuton? – Vertaa muihin maihin
Hallitus on päättänyt eläkeiän nostamisesta 65 vuoteen aiemmasta 63 vuodesta. Kun tarkastellaan eläkeikä muissa maissa, 65 vuotta näyttäisi olevan varsin yleinen eläkeikä – ainakin länsimaissa. Trendi myös on, että eläkeikä vielä nousee 65 vuodesta. (Uusi-Suomi.)
- b. Kaupungillako **muka** vapaita työpaikkoja nuorille?
Jyväskylän kaupunki mainostaa sivuillaan nuorille suunnattuja kesätyöpaikkoja seuraavasti: ”Koululaisille ja opiskelijoille suunnattuja kesätyöpaikkoja on tarjolla kaikilla palvelualueilla. Tehtäviä on sekä peruskoululaisille, että jo koulutusta ja työkokemusta omaaville nuorille.”
Kuulostaa hienolta, mutta mikä on totuus? Ainakin kaikki itse hakemani paikat olivat niin sanottuja lumetyöpaikkoja. Paikka oli kyllä auki ja rekrytoinnista vastaavat henkilöt olivat saaneet hakemukset. (Keski-Suomalainen.)

Uutis- ja mielipidekirjoitusten otsikoista poimitut esimerkit 1a–b ovat tyypillisiä *muka*-partikkelin esiintymiskonteksteja. *Muka* toimii niissä reaktiivisena ilmauksena viittaamassa johonkin muualla sanottuun tai esitettyyn mielipiteeseen: esimerkiksi 1a hallituksen suunnitelmat nostaa eläkeikä nostattivat laajaa keskustelua eläkeiän kohtuullisuudesta ja esimerkissä 1b kirjoittaja viittaa Jyväskylän kaupungin ilmoitukseen kesätyöpaikoista. *Muka*-partikkelin käyttö ilmaisee erimielisyyttä sanotun kanssa, ja kummassakin tapauksessa kirjoittaja myös eksplisiittisesti esittää oman eriävän mie-

lipiteensä. Kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi, kyseessä ei kysymyslauseen muodosta huolimatta ole kysymys, vaan kannanotto sanottuun. Esimerkissä 2 kirjoittaja käyttää *vai*-alkuista kysymystyyppiä nostaakseen viihdeohjelmassa lausutun mielipiteen hämmästeltyväksi ja kumottavaksi (ks. ISK 2004: § 1701). Välimerkkinä on kysymysmerkin sijasta huutomerkki:

- (2) Tanssii tähtien kanssa: Vai **muka** pömppömaha!
Tanssii tähtien kanssa -ohjelmaa arvioivat IS:n tanssituomarit Katri ”Kyt-tääjä” Utula ja Marko Keränen antavat rajua kritiikkiä Susanna Rahkamolle tämän pömppömaha-tölväisystä sunnuntain ohjelmassa. (Ilta-Sanomat.)

Nyky Suomessa *muka*-partikkeli ilmaisee siis sekä tiedon lähdettä että puhujan epäilystä tai vastakkaista mielipidettä. *Mukaa* on myös aikaisemmassa tutkimuksessa luonnehdittu adverbiksi, jota käytetään silloin, kun puhuja esittää toisen käden tietoa, johon hän itse suhtautuu epäillen (Kuiri 1984: 218–222; Kangasniemi 1992: 207–209). Sen sisältävään lausumaan liittyy lisäksi usein affektiivinen ironian, hämmästelyn tai paheksunnan sävy. *Muka* on siis selvästi reaktiivinen, dialoginen ja moniääninen: se on reaktio johonkin edellä tai aiemmin sanottuun tai tehtyyn, se luo dialogin puhujan tai kirjoittajan ja jonkun toisen välille ja siinä yhdistyvät sekä kirjoittajan oma että toinen ääni.

1800-luvun aineistoja tarkastelemalla voi päätellä, että edellä mainitut referointiin tai epäilyyn liittyvät merkitykset ovat kehittyneet vasta varsin vähän aikaa sitten. Tässä artikkelissa tavoitteenani on 1800-luvun tekstien pohjalta osoittaa, että *muka* on aiemmin toiminut kausaalisen partikkelina, jonka käyttö liittyy edellä sanotun tai tehdyn perusteluun, selittämiseen, arviointiin tai vahvistamiseen.¹ Tarkasteluni kohteena on siis *muka*-partikkelin kausaalisen ja referoivan merkityksen rajapinta. Sen sijaan partikkelille nykykielessä vakiintunut pragmaattinen epäilyn merkitys ja sen syntyminen – siis referointimerkityksen, tiedon luotettavuuteen liittyvän merkityksen ja affektiivisen merkityksen rajapinta – jää tämän artikkelin ulkopuolelle, ja sitä tarkastelemme tulossa olevassa artikkelissa (Nordlund & Pekkarinen, tulossa).²

Koska 1800-luvun aineistojen kirjo on laaja, olen ottanut lähempään tarkasteluun muutamia eri tekstilajeja edustavia tekstejä. Alustavien huomioideni mukaan *mukan* käyttö eroaa nykyisestä erityisesti tietokirjoissa. Olenkin tutkimuksessani lähtenyt liikkeelle 1800-luvun lopulla suomennetuista tietokirjoista, jotka ovat olleet hyvä lähtökohta siinäkin mielessä, että *mukan* merkityksiä voi niiden pohjalta päästä tulkitse-

1. Kiitän Ilona Herliniä, Heli Pekkarista ja Helsingin yliopiston suomen kielen oppiaineen evidentiaalisuuspiiriä artikkelin aiemman version kommentoinnista ja avusta tutkimuksen rajauksessa. Kiitos myös Virittäjän anonyymeille arvioijille tarjoista ja asiantuntevista kommentista sekä Lea Laitiselle tutkimusideasta ja aineistoista.

2. Tämän artikkelin ulkopuolelle jää myös sen miettiminen, mikä on *mukan* etymologia ja taipumatoman partikkelin suhde esim. *mukana* tai *mukanansa* -tyyppisiin adverbeihin. Tämäkin olisi kiinnostava kysymys, jota voisi lähestyä esim. pohtimalla karjalan kielen *mukan* merkityksiä suhteessa suomen murteisiin. Karjalan kielen sanakirjassa annetaan *mukalle* mm. seuraavia merkityksiä tai käyttöympäristöjä: 'niin, siten, sillä tavalla' *tämä on kuningahan nimi kuuluza, muga olgah tämäl lapsen nimi kuuluza!* (Korpis.), myönt. vastauksena (*ongo niin*) *muga, muga!* (Korpis.), ilmaisemassa ominaisuuden, määrän tms. astetta *muga hoikaks ei pie kezrätä* (Säämäj).

maan myös vertaamalla käännöksiä lähtöteksteihin. Tietokirjojen rinnalla olen tarkastellut Eero Salmelaisen toimittamaa satukokoelmaa (1852, 1854, 1862). Salmelainen on toiminut yhden aineistossa olevan tietokirjan suomentajana, ja satukokoelman tarkastelu antaa mahdollisuuden verrata näitä yhden kirjoittajan tekstejä toisiinsa. Kolmantena tekstilajina olen tarkastellut 1800-luvun lopun argumentoivia tekstejä, joita tutkimuksessa edustaa August Ahlqvistin toimittama *Kieletär* (1874).

Teoreettis-metodisesta näkökulmasta artikkelini pohtii myös korpusaineiston käyttöä historiallisen semantiikan ja pragmatiikan tutkimuksen aineistona, ja erityisesti tekstilajin³ vaikutusta partikkelin *muka* tulkinna. Partikkelin merkityksenmuutoksen seuraaminen lähikontekstista valottaa myös pragmaattisten elementtien tulkinnan haastavuutta historiallisessa aineistossa. Partikkelin *muka* nykykielinen affektiivinen merkitys pyrkii helposti ohjaamaan tulkintaa myös vanhoissa teksteissä, ja siitä riippumattoman objektiivisen tulkinnan tavoittaminen teksteistä voi usein olla haastavaa.

2 *Muka* sanakirjoissa ja kieliopissa

Partikkelin *muka* kirjallinen ensimmäinen on Jussilan (1998) mukaan Daniel Jusleniuksen sanakirjassa *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* vuodelta 1745. Vaikka *muka* on esiintynyt suomen kielen kuvauksissa aina Jusleniukselta alkaen, se on tullut kirjakielen vasta 1800-luvulla, mitä ilmeisimmin itämurteista niitä tuntevien kirjoittajien mukana. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen vanhan kirjasuomen korpuksessa siitä on vain viisi esiintymää, kaksi Gananderin satukokoelmassa ja kolme tuntemattoman suomentajan teoksessa *Lyhykäinen Neuwo Järwen- Ja Suon-Malmien sulattamisesta Puhallus Uuneisa* vuodelta 1797. (Ks. myös Häkkinen 2005 s. v. *muka*.)

Sanakirja-artikkelissaan Juslenius yhdistää sananmuodot *muka* ja *mukaan* ja antaa partikkelille *muka* merkityksenselityksen sekä latinaksi 'heus, responde' että ruotsiksi 'hör, swara', eli 'kuule, vastaa'. Ensimmäisen sanakirjamaininnan mukaan *mukalla* on siis ollut vuorovaikutuksellinen, interpersoonainen tehtävä. Vastaavat merkitykset on Jusleniukselta poiminut myös Christfried Ganander sanakirjansa *Nytt Finskt Lexicon* (1787) käsikirjoitukseen (sanakirja on painettu Liisa Nuutisen toimittamana 1997, ja sen näköispainos on ilmestynyt kolmena niteenä vuosina 1937–1940). Gananderin mukaan sanaa käytetään karjalassa ja aunuksessa huudahdus- tai täytesanana (*nomen expletivum*), ja hän antaa sanasta myös käyttöesimerkkejä:

muka interj. hör, swara, god junckare, heus, responde bone vir, brukas som et nomen expletivum i Careln och Olonitz, ex. gr. *mitä muka tjet l. teet?* hwad gör du nu karl?, *mitä muka tjedät? mutta muka minä? mingä muka?* talesätt brukliga i Oloniska finska; obz. för *muka* skal altid gå ord, som börja på m eljest tyckes det

---

3. Tosin käsite tekstilajikin on varsinkin 1800-luvun näkökulmasta ongelmallinen, koska on kyseessä aikakausi, jolloin kielen käyttöala laajeni ja monet tekstilajit suomessa vasta syntyivät (ks. myös alaviite 10). Olen tätä tutkimusta varten lähtenyt kolmesta tekstilajista, joka määrittyvät lähinnä kielen ulkoisten tekijöiden ja tekstien käyttökontekstin mukaan (oppikirjat, satukokoelmat, argumentoivat tekstit). (Tekstilajista ja sen lähikäsitteistä, ks. esim. Shore & Mäntynen 2006: 35–40.)

wara et blott prydads och uppfyllnings ord i Oloniskan, likasom *kah, ka, kaj* som de altid bruka i början af hwar mening | *hän muka sen teki* han min man (beskäftig) gjorde det | *on se muka olewinaan* tycker sig vara något | *muka hengi l. muga hengi ja, ja* vox affirmandi, Carel. (Ganander 1787.)

Ganander antaa esimerkkejä muun muassa kysymyslauseista (”Mitä muka tjedät?”) ja mainitsee, että partikkeli esiintyy aina *m*-alkuisen sanan jälkeen. Muussa tapauksessa se on Gananderin kuvauksen mukaan pelkkä ”koristus- tai täytesana”, joka rinnastuu karjalan ilmauksiin *kah, ka, kaj*. Gananderin sanakirja-artikkelissa korostuu siis partikkelin vuorovaikutuksellinen tehtävä, jonka taustaa olisi kiinnostava lähteä seuraamaan suomea ja karjalaa vertaamalla. Se jää kuitenkin tämän artikkelin ulkopuolelle.

Gustaf Renvall kuvaa sanakirjassaan *Suomalainen sana-kirja* vuodelta 1826 *mukaa* partikkeliksi, joka esiintyy aunuksessa, karjalassa ja savossa. Renvallin sanakirjan merkitykset on annettu latinaksi ja saksaksi. *Muka* on Renvallin sanakirjan mukaan episteeminen tai evidentialinen partikkeli (lat.) *nimirum, scilicet*, (saks.) *freilich, kann man denken* ’tietysti, totta kai, luonnollisestikin, epäilemättä’:

prtcl. Olon. Car. Sav. fere *nimirum, scilicet*, G. freilich, kann man denken, e. c. *mitä muka tiet* (pro *teet*) quidnam facis scilicet, *mitä muka tiiät* (pro *tiedät*), *on muka olewinaan* (pro *olewanansa*) putat se *nimirum* esse magni momenti. (Renvall 1826.)

Mikäli vieraskielisistä vastineista ja Renvallin kontekstittomista esimerkeistä voi juurikaan tehdä päätelmiä, näyttäisi siltä, että partikkeli, joka nykyisin esiintyy nimenomaan osoittamassa todenvastaisuutta ja puhujan epäilyä, on alkuaan voinut saanut vastakkaisia vahvistamiseen tai varmuuteen liittyviä tulkintoja. Tämä merkitys voisi nähdäkseni liittyä *mukan* käyttöön tähdentävänä partikkelina, jota käsittelen muun muassa 1800-luvun tietokirjakäännösten yhteydessä.

G. E. Eurénin *Finsk-Swensk Ordbok* vuodelta 1860 on ensimmäinen sanakirja, joka mainitsee ruotsin partikkelin *nemligen* ’näet, nimittäin’ *muka*-sanana vastineena⁴. *Näm-ligen* esiintyy myös Lönnrotin suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa (1880). Kuten 1800-luvun käännöstekstit osoittavat, *muka* esiintyikin varsin usein juuri partikkelin *näm-ligen* käännösvastineena.

– – prt. *när, hos, jemte, kantänka, nemligen* (Eurén 1860).

Muka, muan, s. defect. *närhet*; *likhet*, *enlighet*, *skapnad*, *form*, *likformighet*: *åtföljande* (jfr. Sv. *make*); *brukas såsom partikel i betydelse af: när, hos, jemte; kantänka, kantro, nemligen; såsom t. ex. sing.*

4. Partikkelin nykyinen kirjoitusasu on *näm-ligen*. Käytän tässä artikkelissa alkuperäisiä aineisto-esimerkkejä lukuun ottamatta partikkelista sen nykyistä kirjoitusasua. *Nimittää*-verbin adverbistunut muoto *nimittäin* on Hakulisen (1969: 129–130) mukaan merkityslaina, jonka lähimpänä mallina on ollut muinaisruotsin *nemligha* (jonka perimmäisenä lähteenä puolestaan on saksa). Sekä suomen että ruotsin muodon alkuperäinen merkitys lienee ollut ’nimien mukaan, nimeltä mainiten’ (Häkkinen 2005 s. v. *nimittäin*; SAOB s. v. *näm-ligen*).

Nom. muka: mielen m. örverensstämmelse med tycket; mitä m. tiedät, teet hwad kantänka vet, gör du; *on m. olewinaan* lätsar kantänka vara ngt; *niin m. sanottiin* så nemligen sades; *sen laiwan he weiwät kuninkaalle m.* detta fartyg skulle de kantänka föra till konungen; *hänen piti m. huomenna lähtemän matkaan* han skulle nemligen i morgon resa. (Lönnrot 1880.)

Ilman laajempaa kontekstia esiintyviä Lönnrotin sanakirjan esimerkkejä on luonnollisesti hyvin vaikea tulkita. Esimerkiksi kaksi viimeistä esimerkkiä *sen laiwan he weiwät kuninkaalle m.* ja *hänen piti m. huomenna lähtemän matkaan* voisi helposti tulkita nykykielen mukaisesti epäilyä ilmaiseviksi lausumiksi. Näistä esimerkeistä ensimmäinen on kuitenkin Eero Salmelaisen satukokoelmasta⁵, ja *muka* esiintyy siinä finaalisessa kontekstissa (Salmelaisen satukokoelman analyysiä tarkemmin luvussa 4). Myös ruotsinkieliset vastineet *kantänka* ja *nämligen* osoittavat, että Lönnrot on tuntenut myös sellaisen *mukan* kansanomaisen ja 1800-luvun teksteissä esiintyvän käytön, jossa pragmaattinen puhujan asenteen ilmaiseminen ei ole ollut keskeistä. Esittelen näitä käytöjä laajemman kontekstin avulla jäljempänä tässä artikkelissa.

K. Cannelinin *Suomalais-ruotsalainen sanakirja – Finskt-svenskt lexikon* vuodelta 1908 esittää partikkelille jo merkityksiä, jotka ovat lähellä nykysuomea. Cannelinin kaikkiin esimerkkeihin liittyy modaalinen sävy, 'mielestään', 'kuvitteli', 'arvellaan'. Esimerkit muistuttavat konteksteja, joissa käytetään suomen kielen kvasirakennetta eli rakennetyyppejä *olla tekevinään*. Kvasirakenteen ja *mukan* esiintyminen yhdessä onkin todettu useissa tutkimuksissa (Kangasniemi 1992: 210; Kuiri 1984: 222; Matihaldi 1979: 122–125; Nordlund 2006: 343, 351). Kiinnostavaa on, että sanakirjassa ei kuitenkaan esitetä partikkelin *muka* merkitykseen kuuluvaksi niitä implikaatioita epävarmuudesta tai todenvastaisuudesta, joita tällaisiin episteemisiin ilmauksiin usein liittyy:

(*mielestään*) kantänka; *hän on m. varakkaampi*, han är kantänka förmögnare; *hän kuuli muka ääneni, (oli kuulevinaan)* han trodde sig höra min röst; *hän kuului muka heihin, (hänen arvellaan)* han tros, förmenas, förmodas, att han tillhör dem (Cannelin 1908).

Nykysuomen sanakirja (1951–1961) ja *Suomen kielen perussanakirja* (1990–1994) (sekä sen uudempi painos *Kielitoimiston sanakirja* vuodelta 2008) osoittavat, miten *mukan* pragmaattinen merkitys vahvistuu ja vakiintuu ajan kuluessa: *Nykysuomen sanakirjan* (s. v. *muka*) mukaan partikkelia (sanakirjan luokittelun mukaan adverbia) käytetään ”osoittamassa ilmauksen jkn toisen ajatukseksi t. väitteeksi, jonka totuudellisuutta epäillään t. joka ainakin jätetään kokonaan esittäjänsä vastuulle –”, kun sen sijaan *Suomen kielen perussanakirjassa* jo esitetään, että sen merkitykseen kuuluu vakiintuneesti epäily tai teeskentely: Perussanakirjan (s. v. *muka*) mukaan *mukaa* käytetään ”ilmaisemassa, että puhuja t. kirjoittaja pitää jtk väitettä, tekoa t. toimintaa epätohtena, epäilyttävänä, teeskentelynä –”.

---

5. Kiitän Virittäjän nimetöntä arvioijaa tästä huomiosta.

Kiinnostavia merkityksenkehityksen kannalta ovat myös vanhojen kielioppien kuvaukset, joita Lea Laitinen (2005a) on tarkastellut. Partikkelia on 1800-luvun kieliopissa esitelty oratio obliquan yhteydessä, jossa se esitellään suhteellisen neutraalina referoinnin ilmauksena. Modaaliset epäilyn merkitykset sekä affektiiviset merkitykset näyttäisivät siis kielioppienkin perusteella syntyneen vasta myöhemmin. (Mts. 209.) *Muka*-partikkelin käyttöä oratio obliquassa kuvataan esimerkiksi Yrjö Koskisen (1860) ja Axel Gabriel Coranderin (1861) kieliopissa (mts. 208–209 ja viite 35). Kiinnostavimpia kohtia tämän tutkimuksen kannalta ovat ne, joissa käyttöä verrataan ruotsin partikkelin *nämli*gen käyttöön, ja ensimmäisenä tällaista käyttöä oratio obliquassa kuvaa Yrjö Koskinen. Koskinen myös määrittelee partikkelien *muka*, *nimittäin* ja *näet* rajoja:

Ofta begagnas i sådant fall i svenskan partikeln ”nämligen”; dock kan det svenska ”nämligen” blott i oratio obliqua uttryckas med **muka**. Om deremot det svenska ”nämligen” inleder en närmare detaljering af det föregående, nyttjas i finskan ”**nimittäin**”. – – Om slutligen det svenska ”nämligen” blott inleder en förklaring af det föregående, nyttjas i finskan det mellan kommata inflickade ”**näet**” (e.g. ”ser du”) – –. (Koskinen 1860: 122.)

Muka esiintyy Koskisen mukaan siis ruotsin partikkelin *nämli*gen vastineena nimenomaan oratio obliqua -konteksteissa. Tämä kielioppimääritelmä kiteyttääkin mielestäni kaksi partikkelin *muka* keskeistä merkityspiirrettä 1800-luvun teksteissä, tiedon lähteen ilmaisuuden tai moniäänisyyden yleisemmällä tasolla sekä selityksen tai perustelun merkityksen. Kun ruotsin *nämli*gen esiintyy kontekstissa, jossa edellä ilmaistusta esitetään tarkempi erittely, suomessa käytetään Koskisen mukaan partikkelia *nimittäin*, ja silloin kun *nämli*gen selittää edellä olevaa, käytetään sen vastineena suomen partikkelia *näet*. Kuten 1800-luvun tietokirjakäännökset osoittavat, näitä partikkeleita käytettiin kuitenkin joskus lähes synonyymisesti. On siis todennäköistä, että partikkelien käyttö ei todellisessa kielenkäytössä ole ollut niin selvärajaista kuin kielioppikuvaus antaa ymmärtää. 1800-luvun kieliopilla oli myös normittamisen päämäärä, ja kielen standardointiin ja normittamiseen yleensä liittyy pyrkimys vähentää kielenainesten polysemiaa ja variaatiota sekä tarkentaa kielellisten elementtien välistä työnjakoa (esim. Lauerma 2004: 151–152, 2005: 149–151; Laitinen 2004: 179, 194; Nordlund 2004: 298–304; Paunonen 1996: 553).

Partikkelin *muka* kehityksen kannalta erityisen kiinnostava on Coranderin lauseoppi; Corander on yhtäältä rakentanut lauseoppinsa Koskisen mallin mukaan mutta toisaalta esittää pyrkivänsä korjaamaan Koskisen teoksen puutteita (ks. Laitinen 2005a: 209). Corander esittää saman eronteon kuin Koskinenkin mutta pyrkii selittämään sitä tarkemmin. Coranderin esimerkit muistuttavat pieniä muutoksia lukuun ottamatta Koskisen esimerkkejä:

Koskinen 1860: Lapsi ei tahtonut mennä kouluun; siinä oli muka ikävä olla, barnet ville icke gå i skolan; det var (enligt dess utsago) tråkigt att vara.

Corander 1865⁶: lapsi pyrki kouluun; siellä oli muka hupa olla, barnet längtade till skolan; det var, mente det, roligt att vara (ehuru det var annorlunda i verkligheten).

Koskinen 1860: Gustaf Wasa hade fyra söner, nämligen Erik, Johan, Magnus och Carl; Kustaa Waasalla oli neljä poikaa, nimittäin Eerikki, Juhana, Maunu ja Kaarlo. Corander 1865: waimolla oli kaksi poikaa, nimittäin Antti ja Matti hustrun hade tvenne söner, uppräkningsvis (nämligen) Anders och Matts.

Kiinnostavaa on ensinnäkin se, että Corander on lisännyt esimerkkinsä yhteyteen sulkeissa merkityksen, joka liittyy lausuman todenvastaisuuteen. Sen lisäksi Coranderilla on pienemmällä painettuna huomautus⁷, jossa hän kuvailee alueellista variaatiota partikkelin *muka* käytössä:

I Savolaks begagnas *muka*⁸ äfven i st. f. *nimittän* och i östra Karelen i st. f. det vanliga svaret *niin, niin* (ja, ja; jo, jo), t. ex. *Aunukselaisilla taitaa nyt olla vaikea Olo- netsboerne lära nu hafva svårt? Iwan: ”muka, muka ja, ja!” – Men bäst tör dock vara att ej förvexla toki med kuitenki* (likväl), ej heller *muka* med *nimittän*, ty uttryck sådana som: ”hän todisti, että Jumala muka on mailman luonut” skulle i de flesta trakter af Finland väcka förargelse, innebärande ett tydligt förnekande af det påstådda. (Corander 1865: 122.)

Corander siis huomauttaa, että partikkelia *muka* käytetään Savossa merkityksessä *nimittän* ja Itä-Karjalassa lausumapartikkelina myönteisessä vastauksessa. Hän kuitenkin varoittaa käyttämästä *mukaa* ruotsin partikkelin *nämligen* vastineena, koska suurimmassa osassa maata siihen liittyy todenvastaisuuden merkitys. Laajin käyttöala *mukalla* onkin siis ollut Suomen itämurteissa, joista se lienee tullut myös kirjasuomeen. *Muka* ei esiinny varhaisimmassa Länsi-Suomen murteisiin pohjautuvassa kirjakielessä. *Mukan* alkuperäisintä kansanomaiseksi olettamaani käyttöä edustaa lähimmin Eero Salmelaisen satukokoelma, jota tarkastelen luvussa 4. *Mukan* käyttöä 1900-luvun murteissa tarkastelemme toisessa artikkelissa (Nordlund & Pekkarinen, tulossa).

Axel Gabriel Corander tunsu viipurilaisena hyvin itäisiä murteita. Axel Gabrielin veljen Henrik Constantin Coranderin dosentinväitöskirja *Suomalaisten nimukka- ja lausukka (eli tehdiikkö-) sanojen jakaantumisesta taivutuksen suhteen* (1859) oli Aleksanterin Yliopiston ensimmäinen suomenkielinen dosentinväitöskirja. H. C. Corander myös toimitti ensimmäisen suomenkielisen suomen kieliopin *Suomalainen kieli-oppi koulujen tarpeeksi: ruotsalaisen esi-puheen kanssa opettajalle* jo vuonna 1845. H. C. Corander toimi Viipurin ruotsalaisen kinnnaasin lehtorina, ja molemmat Coranderin veljekset näyttävät siis toimineen hyvin tietoisesti suomen kielen asialla. (Kyyrö 1966: 15, 103.)

---

6. Coranderin kieliopista olen saanut käyttööni toisen painoksen vuodelta 1865.

7. Myös Koskinen käsittelee partikkelien käyttöeroja huomautuksissaan varsinaisen oratio obliqua-käytön esittelyn jälkeen. Corander käsittelee ensimmäisessä huomautuksessa partikkelien *muka* ja *nimittän* erontekoa ja toisessa partikkeleja *nimittän* ja *näet*.

8. Tässä kursivoidut elementit on alkuperäisessä tekstissä painettu fraktuuralalla, kun muu teksti on antiikvaa.

A. G. Coranderin lauseopin kustansi Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden seura (myöhemmin Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura). Kiinnostava yhteys on, että tässä tutkimuksessa lähdeaineistona toimiva Jacob Innainin käännös *Luonnon kirjasta* on myös Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantama; seura tilasi käännöksen opettaja J. Innainilta vuonna 1851 ja lunasti sen oikeudet 1852. Tätä käännöstä käsitellen tarkemmin tietokirjakäännösten yhteydessä. Sekä Coranderin lauseopissa että Innainin käännöksessä esiintyy sellaista *muka*-partikkelin käyttöä, jota voitaisiin pitää nimenomaan itäisenä.

Sekä merkitys 'nimittäin' että *muka*-partikkelin käyttö perustelevassa lauseessa mainitaan myös muissa 1800-luvun kieliopeissa. Arvid Genetzin (1890) mukaan *muka*-sana voitaisiin käsittää elliptiseksi lauseeksi, ”niin sanoo tai ajattelee”. Genetzillä on myös esimerkki, jossa partikkelin käännösvastineeksi on annettu ruotsin *nämligen*: ”Lehmät eevät sanoneet jootavasa; heejjäm piti m. syyvvä (Nurm.)” (Mts. 127.) Myös Arvid Genetz oli kotoisin Itä-Suomesta, Laatokan rantapitäjästä Impilahdelta (Vares 2001). *Muka* mainitaan myös Jaako Länkelän kieliopeissa (1867) selittävän lauseen yhteydessä:

Selityslause on semmoinen rinnastettu lause, joka ainoastaan likemmin selittää edellisen lauseen ajatuksen. Esim. Lapsi pyrki kouluun; siellä näet oli lysti olla. Minä läksin jo aikaisin matkalle; tahdoin *muka* päästä iltahämärässä perille. ([Kielii867-869].)

Taustaltaan keski-suomalainen Jaako Länkelä toimi Jyväskylän seminaarin äidinkielen lehtorina ja julkaisi aktiivisesti oppikirjoja seminaarilaisille. (Ylioppilasmatrikkeli; Häkkinen 2002: 58.) Kaiken kaikkiaan näyttäisi siis siltä, että kielioppien kirjoittajat tunsivat hyvin itäisiä murteita ja esittelivät kielioppikuvauksissaan vielä 1800-luvulla kansankielessä esiintyvää *muka*-partikkelin käyttöä. Tällaista käyttöä voidaan löytää myös 1800-luvun teksteistä, joskin näyttää siltä, että partikkelin käyttö on eri tekstilajeissa hieman vaihdellut.

3 *Muka* 1800-luvun tietokirjakäännöksissä

Tässä tutkimuksessa käytetty suomenkielinen 1800-luvun aineisto on poimittu Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Kaino-korpukselta, joka sisältää varhaisnyky-suomen aineistoja ajalta 1809–1899 yhteensä 8 645 700 sanaa. Korpuksessa on lähes sata erillistä tekstikokonaisuutta, ja joiltakin kirjoittajilta korpuksessa on useita teoksia. Tekstit edustavat hyvin monenlaisia tekstilajeja, ja teosten valintaa on ohjannut pyrkimys mahdollisimman laajaan temaattiseen kattavuuteen.⁹ *Mukan* käyttö eroaa jonkin verran eri tekstilajeissa, minkä vuoksi tarkastelen seuraavassa aluksi sen käyttöä erikseen kolmenlaisissa teksteissä, tietokirjakäännöksissä, satukokoelmassa ja argumentoivissa teksteissä.¹⁰ Näiden tekstien analyysin pohjalta määrittyvät partikkelin

9. http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/1800_coll_rdf.xml. (10.3.2010.)

10. On huomattava, että suomen tekstilajien kehitymisestä on toistaiseksi hyvin vähän tutkimusta.

keskeiset käyttötavat 1800-luvulla. Saadakseni yleisemmän kuvan varhaisnykysuomen käytöstä olen tekstilajeittain erottuvia merkityksiä hyödyntäen tutkinut koko korpusta siten, että olen tarkastellut *mukan* käyttöä erilaisissa adverbiallisissa sivulauseissa (*että muka, jos muka ja ku(i)n muka*). Tässä yhteydessä käsittelen näistä sivulauseista *että*-lauseita, jotka asettuvat perustelevan ja tiedon lähteen tulkinnan välimaastoon. 1800-luvun tekstien yhteydessä olen lisäksi valottanut kirjoittajien ja teosten taustaa, sillä nähdäkseni 1800-luvun materiaalia tutkittaessa tällaisen taustatiedon, esimerkiksi kirjoittajien murretaustan, selvittäminen on tärkeää. Kaikki tässä artikkelissa aineistona toimivien teosten kirjoittajat ovat itäsuomalaisia ja ovat näin ollen todennäköisesti tunteneet partikkelin *muka* kansankielistä käyttöä.¹¹

3.1 *Muka* eläintieteen ja fysiikan oppikirjoissa

Olen tarkastellut *muka*-partikkelia kolmessa Kaino-palvelimelta löytyvässä käänne-tyssä tietokirjassa, jotka on valittu siten, että ne edustavat luonnontieteitä ja ovat kään-
nöksiä. Lisäksi valintaan on vaikuttanut se, että teoksista on ollut löydettävissä niiden todennäköinen ruotsinkielinen lähtöteksti. Teokset ovat *Zoologia eli Eläinkunnan Luonnonhistoria* (1866, *muka*-esiintymiä 27), *Luonnonkirja, kotona ja kouluissa luettava. I:nen Osa: Fysiikki* (1856, *muka*-esiintymiä 16) ja *Neljä ensimmäistä kirjaa ynnä viidennen määritykset Euklideen alkeista* (1847, *muka*-esiintymiä 8). Tarkastelen aluksi kahta ensin mainittua yhdessä ja sen jälkeen erikseen *Euklideen alkeita*.

Zoologia eli Eläinkunnan Luonnonhistoria oli tarkoitettu koulun eläinopin oppikirjaksi. Esikuvana oli tanskalaisen C. J. Lütkenin oppikirja, ja kirjan alkulehdellä mainitaan, että suomennos on tehty J. E. Bergrothin ruotsalaisen käännöksen pohjalta. Suomentajaa ei mainita kirjan alkulehdellä tai esipuheessa mutta Pitkänen-Heikkilän (tulos-
sessa) mukaan kääntäjänä on toiminut Eero Salmelainen. Salmelainen tunnetaan ehkä parhaiten teoksen *Suomen Kansan Satuja ja Tarinoita* (1852–1863) toimittajana mutta hän toimi myös suomentajana ja muun muassa lastenlehden toimittajana. Salmelainen oli syntynyt Iisalmissa ja sai ensimmäiset kosketukset suomalaisuusaatteeseen koulu-aikoinaan Kuopiossa, jossa hän toimi myös opiskeluaikansa jälkeen opettajana. Salmelainen tunsu näin ollen hyvin itämurteita, ja muun muassa hänen satukokoelmansa on katsottu tuoneen kirjasuomeen itäsuomalaisia aineksia. (Rausmaa 1999.)

Toinen tarkastelemanani luonnontieteellinen oppikirja on Jacob Innainin suomentama fysiikan oppikirja *Luonnonkirja, kotona ja kouluissa luettava. I:nen Osa: Fysiikki*. Koulunopettaja Jakob Innain oli syntynyt vuonna 1819 Parikkalassa. Hän kävi alakou-

---

Partikkelin *muka* käyttöä voidaan mielestäni pitää tekstilajipiirteenä esim. argumentoivissa teksteissä, joita olen käsitellyt tässä tutkimuksessa luvussa 5. (Referoinnista argumentoivan tekstin tekstilajipiirteestä ks. Mäntynen 2006.) Myös esim. Minna Canthin kirjoituksesta poimimani esimerkki (19b) edustaa samantyyppistä tekstilajia. Olisi kiinnostavaa tarkastella, mitä muita tekstilajipiirteitä näissä teksteissä esiintyy (esim. dialogisuus kielen eri tasoilla) sekä verrata tuloksia esim. englannin 1700-luvun aikakauslehtiesseen (*periodical essay*) tekstilajiin (ks. esim. Fitzmaurice 2007).

11. Vertailun vuoksi voi mainita, että esimerkiksi tyrvääläisen Antero Vareliuksen teoksessa *Enon opetuksia luonnon asioista* vuodelta 1856 esiintyy vain kaksi *muka*-partikkelia. Tarkan kuvan kirjoittajan murretaustan vaikutuksesta partikkelin käyttöön saisi kyllä vain selvittämällä käyttöä erikseen kaikista korpuksen teksteistä.

lua Käkisalmen piirikoulussa ja lukion Viipurin lukiossa. Ylioppilaaksi tulon jälkeen hän opiskeli Helsingin yliopistossa ja kuului Viipurilaisen osakuntaan. Valmistumisen jälkeen Innain toimi kansakoulunopettajana Viipurissa. (Ylioppilasmatrikkeli.) Innain oli myös Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran jäsen ja toimi seuran kirjastonhoitajana. (Kyyrö 1966: 67.)

Suomennoksen alkuteoksena on ollut F. Schödlerin ruotsinkielinen oppikirja *Naturens bok för skolan och hemmet* (1847). Kirjan alussa on esipuhe, josta käy ilmi, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura osti käännöksen oikeudet Innainilta ja korjasi sitä. Korjauksessa on käytetty muun muassa saksankielistä viidettä painosta. Myös *muka*-aineistossa esiintyy selvästi kohtia, joissa ei ole suoraan seurattu ruotsinnosta. Korjauksen syynä oli ensinnäkin se, että Innainin alkuteoksena käyttämässä ruotsinnoksessa oli joitakin virheitä. Esipuheessa myös moitittiin Innainin liian karjalaista murretta:

Herra Rahvaan-koulun Opettaja J. Innain oli Ruotsin kielestä suomentanut Schödlerin kirjan ensimmäisen vielä vaillinaisen painoksen, joka oli Saksan kielestä Ruotsin kieleen käännetty monessa kohden hyvin viallisesti. Näin oli Herra Innainenki suomalaisen käännökseen tullut vaillinaisuutta ja vikoja sisällyksensä suhteen; ja kielen suhteen oli siinä viaksi luettava, että Herra Innain oli liian yksipuolisesti käyttänyt kotiseutunsa karjalaista kielen murretta, jonka kautta se oli paikoittain tullut Länsi-Suomalaisille ymmärtämättömäksi.

Tämän käännöksen ostettuansa Herra Innaiselta, päätti Kirjallisuuden Seura sitä parannella ja lisätä Schödlerin saksalaisen kirjan viidennen painoksen mukaan, ja siinä käyttää yhteistä, kaikille Suomalaisille ymmärrettävää suomalaista kirjakieltä. Mutta kuin tämä paranteleminen, joka monien esteiden tähden on viipynyt vuosikautia, on sill' aikaa ollut usiamman eli erinomattain viiden eri miehen huolena, joista kaksi on karjalaista, Kaksi Savolaista ja yksi Pohjalainen; niin ei ole kaikki epävakaisuus tullut vältetyksi. (Innain, *Physikki* 1856-V.)

Muka toimii käännettyissä luonnontieteiden tietokirjoissa usein ruotsin partikkelin *nämligen* käännösvastineena. Selvimmin näin on Salmelaisen kääntämässä *Zoologiassa* (23/27 tapausta):

- (3) a. Etu-ulottimissa on **muka** kädet, s. t. s. sormet ovat pitkät, notkuvaiset, herkkä-tuntoiset ja litteillä kynsillä varustetut; ne voivat kappaleiden ympäri kopristua ja niitä tuntea, jonka muassa peukalo saatetaan asettaa muita sormia vastaan. (*Zoologia* 1866-10.)

De främre extremiteterna bära **nemligen** händer, d. v. s. fingrarne äro långa, böjliga, känsliga och försedde med platta naglar; de kunna gripa om föremålen och känna på dem, hvarjemte tummen kan ställas emot de andre fingrarne. (Bergroth 1865: 12.)

- b. Nämä eläimet [hiiret] järsivät **muka** syötävänsä pienin sirpalein, liikuttaen ala-leukaa edestakasin sillä tavalla, että tämän leukapuolen etuhampaat vai-

hetellen tulevat käymään ylä-leuvassa olevaisten eteen ja taakse; kun kiille kuluu vähemmän kuin hammasluu, hankautuu tämän kautta purinpää vi-noksi ja teräväksi niinkuin veistimessä. (Zoologia1866-19.)

Dessa djur afgnaga **nemligen** födan i små flisor eller stycken, genom att röra underkäken sålunda fram och tillbaka, att framtänderna i denna käk skjutas upp skiftevis fram- och bakom dem i öfverkäken – -. (Bergroth 1865: 19.)

Mukaa käytetään myös sellaisissa konteksteissa, joissa ei ole kyse ruotsin partikkelin *nämligen* käännosvastineesta. *Zoologiassa* tällaisia tapauksia oli vain neljä, mutta Innainin kääntämässä fysiikan oppikirjassa *muka* vastaa partikkelia *nämligen* vain ker-ran (16 esiintymästä). Seuraavissa esimerkeissä *muka* ilmaisee vahvistusta, perustelua tai tähdennystä. Esimerkki 4a muistuttaa jäljempänä käsittelemiäni Salmelaisen satu-kokoelman esimerkkejä: lähtökohtana on mustekalan toiminnan tarkoituksen kuvaus. Esimerkissä 4b *muka*-partikkelin sisältävässä lausumassa annetaan perustelu tai selitys sille, miksi koralli ei voi jättää siirtokuntaansa. Ruotsinkielisessä katkelmassa ajatukset on yhdistetty rinnastuskonjunktioilla *och*, joka ei (ainakaan eksplisiittisesti) ilmaise pe-rustelevaa suhdetta.

- (4) a. Heidän nimitys [läkkikala] tulee siitä, että he hädistyneinä suppilostaan ruis-kuttavat mustaa vettä, sekoittaaksensa ympärillään olevan veden, siten **muka** päästäksensä pakoon. (Zoologia1866-172.)

Namnet ”bläckfiskar” hafva de fått deraf, att när de tro sig i fara, utspruta de genom tratten en svart vätska, som grumlar upp vattnet omkring dem och döljer deras flykt. (Bergroth 1865.)

- b. Yksilön [korallin] liikunto on jotenkin vapaa, mutta paikkaansa siirtokun-nassa se ei voi jättää, jossa se **muka** on avullinen ei ainoasti omalle mutta muittenkin kansalaistensa elatukselle. (Zoologia1866-183.)

Hvarje enskildt djur kan röra sin kropp och sina armar efter behag, men det kan icke lemna sin plats i kolonien, och det bidrager icke endast till sin egen, utan jemväl till alla de andra medlemmarnes näring. (Bergroth 1865.)

Tarkastelin *Zoologiasta* – jossa *muka* siis esiintyi yleisimmin *nämligen*-sanan vasti-neena – myös partikkelin *nimittäin* käyttöä. *Nimittäin* esiintyi 31 kertaa ja toimi sama-ten käännosvastineena sanalle *nämligen*. Kuutta tapausta lukuun ottamatta *nimittäin* oli aina pilkun jäljessä ja toimi näin muusta lauseyhteydestä selvästi erotettuna lisäyk-senä sanottuun.

- (5) Näistä 5 eläinluokasta: imettäväisistä, linnuista, matelioista, konnista ja ka-loista muodostuu yhteisesti ensimmäinen eläinkunnan 3 suuresta lahkosta, **ni-mittäin** Ruoto- eli Luuranko-eläinten parvi, jonka erottavaiset tunnusmerkit

ovat: 4 (toisinaan 2, eli ei yhtäkään) ulotinta ja sisällinen ranko. (Zoologia 1866-123.)

De 5 djurklasserna: däggdjur, foglar, kräldjur, paddor och fiskar utgöra tillsammans den första af djurrikets 3 stora hufvudgrupper, **nemligen** Ben- eller Ryggradsdjurens grupp – (Bergroth 1865.)

Myös Bergrothin ruotsinnoksessa *nämligen* esiintyy useimmiten pilkun jälkeen lisäyksenä. On myös tapauksia, joissa ruotsissa ei esiinny mitään partikkelia. Tällöinkin kuitenkin yleensä alkuteoksessa seuraa pilkun tai kaksoispisteen jälkeen luotelma, joka täsmentää edellä mainitun kokonaisuuden (kuten matelijoiden lahdot esimerkissä 6). Myös Coranderin (1865: 122) kielioppi mainitsee *nimittäin*-partikkelin käytön luettelmissa.

- (6) Matelijoita on 4 eri lahkoa, **nimittäin**: sisiliskot, käärmeet, krokodiilit ja kilpikonnat. (Zoologia 1866-89.)

Kräldjuren utgöra 4 ordningar: ödlor, ormar, krokodiler oach sköldpaddor. (Bergroth 1865.)

Itäsuomalaisille kirjoittajille on todennäköisesti ollut tuttu paitsi kansankielinen *muka*-partikkelin käyttö myös se, mitä sanakirjoissa ja kieliopeissa on sanottu. Lähemmin tarkasteltuna eivät Salmelaisenkaan käänöksessä *muka* ja *nimittäin* toimi aivan synonyymisissä konteksteissa. Kuten edellä kävi ilmi, *nimittäin* esiintyy yleensä selvästi pilkulla erotettuna esittelemässä jonkin edellä esitetyn tarkempaa erittelyä tai luetteloa, yksiköiden kirjaimellisesta ”nimeämistä”. *Muka* sen sijaan näyttäisi ilmaisevan yleisemmällä tasolla tähdennystä tai tarkennusta. Zoologian partikkelienkäyttö poikkeaa jonkin verran Salmelaisen muista teoksista: *nimittäin* esiintyy *Suomen Kansan Satuja ja Tarinoita* -teoksissa (1852, 1854, 1863) vain kaksi kertaa ja juuri yllä mainitussa luettelmakontekstissa. Sen sijaan *muka*-esiintymiä on enemmän (yhteensä 58 tapausta), ja partikkelin käyttö satukokoelmassa eroaa jonkin verran *Zoologiasta*, jossa se näyttäisi olevan selvemmin lähtötekstin ja kääntämisen ohjaamaa. Tarkastelen luonnonkirjojen *mukan* käytön yhteyttä satukokoelman tapauksiin lähemmin luvussa 4.

3.2 *Muka* deduktiivisen geometrian oppikirjassa

Olen tarkastellut *mukan* esiintymiä myös Volmari Kilpisen suomentamasta geometrian oppikirjasta *Neljä ensimmäistä kirjaa ynnä viidennen määritykset Euklideen alkeista* (1847). Volmari Kilpinen syntyi Laukaassa ja opiskeli Turussa. Hän toimi Jyväskylän seudulla piirilääkärinä ja oli myös aikakauden merkittävä suomalaisuusmies. Esimerkiksi geometrian oppikirjaansa varten hän joutui sepittämään suomenkielistä oppisanastoa. Vaikka Kilpisen kotikieli oli ruotsi, hän oppi suomen jo lapsena ja tutustui itämurteiseen kielimuotoon paitsi lapsuudessaan myös ammatissaan. Kilpinen tunsii siis itämurteita erittäin hyvin, ja varsinkin uransa alussa hän oli vankka itämur-

teiden kannattaja. (Hirvonen 2006.) Myös Kilpinen on siis todennäköisesti tuntenut itämurteisen *muka*-partikkelin.

Kilpisen geometrian oppikirjan käännös sisältää esipuheen, jossa Kilpinen mainitsee käyttäneensä teoksen kreikkalais-latinalaista laitosta sekä ruotsinkielistä Strömerin oppikirjaa. *Alkeista* ilmestyi samana vuonna Daniel Europaeuksen suomennos, jota Kilpinen ei kuitenkaan mainitse omassa suomennoksessaan. Vuonna 1858 ilmestyi vielä Pekka Aschanin suomennos, samoihin aikoihin kun teoksen oppikirjakäytöstä alettiin luopua kokeellisten luonnontieteiden nousun myötä. (Sorvali 2007: 321–324.)

Euklideen alkeet sisältää yhteensä kahdeksan esimerkkiä *muka*-partikkelin käytöstä. Koska *Alkeiden* kaltaisen deduktiivista geometriaa opettavan kirjan tavoitteena on ollut opettaa loogista päättelyä, ei siinä (esipuheita lukuun ottamatta) ole esiintynyt sellaisia konteksteja, joissa *muka*-partikkelin epäilyn tai edes referoinnin merkitys voisi toteutua. Yleisesti ottaen näyttäisi siltä, että *muka*-partikkelilla on esitettyä asiaa tai päättelyketjua jollakin tavalla korostava tai asiaa tähdentävä merkitys: 'siis, näet, nimittäin'. Toisin kuin varsinkin edellä käsitellyssä Zoologian käännöksessä, ruotsinkielisessä alkutekstissä ei *mukaa* vastaavassa kohdassa esiinny mitään partikkelia (toisin tässä tapauksessa myös lähtötekstin asema on epäselvempi, ja Kilpinen on käyttänyt useita mahdollisia lähtötekstejä rinnakkain). Pikemminkin näyttää siltä, että *muka* vastaa sellaista kausaalista päättelyketjua, jota ruotsissa on ilmaistu esimerkiksi konjuntioilla *efter* (vanh.) 'koska' tai *ty* 'sillä' (7a–b). Käännöstä ei ole myöskään tehty aivan suoraan Strömerin ruotsinnoksesta, mikä näkyy selvästi esimerkiksi kirjan kuvioissa ja kaavoissa. Kilpisellä on käytössä selvästi Strömeriä formaalimpi tapa ilmaista asioita.

(7) a. Ompa se oikokulmainenkin.

Kun muka HP II EO, ja HE sattuu molempiin, niin on L HEO + L PHE = 2 oikokulmaa; h vaan HEO on oikokulma: siksi on myös PHE oikokulma. Niinmuodoin ovat näiden vastakkaisetkin kulmat HPO ja POE oikokulmia. m. (Kilpinen, Eukl1847-58.)

Jag säger också att hon är rätvinklig. *Ty, efter CG är parallel med BH*, och CB råkar dem både, så måste vinklarna GCB och CBH till hopa, göra så mycket som tvenne räta vinklar.: c men nu är CBH en rät vinkel; därför måste också CGB vara en rät vinkel, och i följe derutaf, vinklarna CGH och GHB, som stå midt emot dem, jemväl räta vinklar. (Strömer 1813: 74.)

b. Todusta.

Yhtäsuuntiot yhtäsuurilla alasuilla ja yksien yhtäsuuntaisten linjain välillä, ovat yhdenkokoiset. Jos yhtäsuuntion AH:n alasuvi EH = yhtäsuuntion KO:n alasuvi NO, ja EO II AM: niin on yhtäsuuntio AH = KO.

Yhdistä EK ja HM.

Koska EH = NO, niinhän oletettiin, ja KM = NO; a niin on EH = EM. e

Mut EH II KM, siis on EK II HM, h ja niinmuodoin on kuvio KEHM yhtäsuuntio.

Nyt on yhtäsuuntio AH = EM, i samaten yhtäsuuntio KO = EM, i näillä kah-

della on muka sama alasivu KM: sentähden on yhtäsuuntio AH = KO. e
J. o. t. n. (Kilpinen, Eukl1847-44.)

Derföre är EBCF en oparallelogram, hvilken måste vara lika stor med parallelogrammen ABCD; *efter de stå både på samma bas BC*, emellan samma Parallela lineer BC, AF. (Strömer1813: 53.)

Seuraavassa esimerkissä (8) Kilpisen suomennoksessa korostetaan, että kolmiot ovat oikokulmia, joiden sivujen pituudet ovat yhtä suuret. Suomenkielisessä versiossa siis korostuu oikokulmaisuus (*ovat muka oikokulmia*), joka ruotsinnoksessa on tuttua tietoa ja esiintyy substantiivin määritteenä (*räta vinkelen AFA, räta vinkelen EFB*).

- (8) Olkoon kuvio entisellään.
Siis on $KA = KE$, e ja sentakia $L KAM = L KEM$. k
Mut $L KMA = L KME$, *ovat muka oikokulmia*, myös sivu KM on yhteinen @:issa KMA ja KME: siksi on $AM = ME$. l
Joka oli toinen t. n. (Kilpinen, Eukl1847-77.)

Ty, om samma construction göres, så äro EA och EB lika stora; *efter de äro dragne ifrån medelpunkten till peripherien, och i föllje deraf vinkelen EAF lika stor med EBF. d Med räta vinkelen AFA är dock lika stor med räte vinkelen EFB; derföre hafva trianglerne EFA, EFB, hvar sina två vinklar lika stora, och sidan EF gemensam.* (Strömer1813: 99.)

Esimerkin (8) kaltainen käyttö saattaisi johtua siitä, että Kilpisen teoksen yhtenä tehtävänä oli vakiinnuttaa geometrian alan termistöä ja esitellä suomenkielisiä termejä tälle alueelle. Samanlaisessa yhteydessä, suomenkielistä termiä korostamassa, *muka* esiintyy myös seuraavassa esimerkissä (9), joka on Kilpisen esipuheesta. Sillekään ei ole suoraa vastinetta Strömerin ruotsinnoksessa. Vastaavanlaista käyttöä esiintyi myös Innainin fysiikan oppikirjassa.

- (9) Suure-tiedettä, johon nämät Alkeet kuuluvat, ei käy edeltäpäin määrittäminen ja jakaminen; sillä vasta sisässänsä tiede ilmoittaa sisällyksensä. Kuitenkin koemme tässä ulkopuolisesti ja ennaton viittailla sen määrittystä ja jakoa. *Suure-tiede on muka* oppi suureten mitannosta ja laskennosta. Mitä suureet ovat, selitetään viidennen kirjan määarityksissä. Mittaus-tiede on oppi suureten ulotuksesta ja mitannosta. Laskutiede on oppi suureten luvusta ja laskennosta. (Kilpinen, Eukl1847-2.)

Partikkelin *nimittäin* käyttö on Kilpisellä samankaltaista kuin *Zoologiassa*, eli se esiintyy ennen jotakin edellä mainittua tarkentavaa listaa. Sille ei kuitenkaan useinkaan näyttäisi olevan partikkelivastinetta Strömerin ruotsinnoksessa, vaan se esiintyy Kilpisen omista tarkentavissa huomautuksissa:

- (10) Myös olemme verranneet maanmiestemme kelpo-kirjoitteet **nimittäin**: Proportionsläran eller femte boken af Euclidis Geometrie – – af G. G. Hällström. Helsingfors 1842; ja Lärobok i Geometrin – – innefattande första boken af Euclides' Elementa – – utgifven af H. Heikel. Åbo 1842; myös Andra öfversedda upplagan (viime-mainitusta kirjasta) Åbo 1844; myöskin Theses, quas in exercitationem Stipendiariorum p. proponit N. G. af Schultén MDCCCXLV. Helsingforsiae. (Kilpinen, Eukl1847-3.)

Kuten tietokirjakäännökset osoittavat, partikkelia *muka* on käytetty 1800-luvun tietokirjakäännöksissä joko ruotsin partikkelin *nämligen* lähes suorana vastineena, yleisemmin tähdentävänä tai vahvistavana partikkelina tai ilmaisemassa kausaalista suhdetta. Tietokirjakäännökset ja varsinkin empiirisyyttä tai loogista päättelyä korostavat luonnontieteiden oppikirjat ovat kiinnostavia nimenomaan siitä syystä, että pragmaattiset tiedon paikkansa pitävyyteen liittyvät lisämerkitykset eivät niissä yleensä ole mahdollisia¹². Voisi ajatella, että niissä korostuvat näin ollen sellaiset merkityspiirteet, jotka muutoin jäävät aineistosta helposti näkemättä. Varsinkin vahva pragmaattinen tulkinta nykykielessä näyttäisi hyvin helposti ohjaavan tulkintojamme myös vanhemmassa aineistossa. Toisaalta voi ajatella, että käännöksiä ovat ohjanneet myös kieliooppien ja sanakirjojen ohjeet partikkelin käytöstä, sillä useat kääntäjät toimivat myös esimerkiksi opettajina ja toimittajina, ammateissa, joissa kielenkäyttöön ylipäätään tuli kiinnittää paljon huomiota. On hyvin mahdollista, että nämä kielellisesti valveutuneet kääntäjät tunsivat sekä *mukan* kansankielisen käytön että eri partikkelista esitettyt sanakirja- ja kielioppikuvaukset.

4 *Muka* Salmelaisen satukokoelmassa

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura myönsi vuonna 1850 Eero Salmelaiselle apurahan satujen keruuta varten Keski-Suomesta. Koska keruu onnistui hyvin, Salmelaiselle annettiin tehtäväksi myös satujen toimittaminen. Salmelainen toimi uskollisena alkuperäisille kertomuksille, ja kaikille hänen toimittamilleen saduille voidaan osoittaa esikuva. (Rausmaa 1999.) Koska Salmelainen on pyrkinyt myös säilyttämään kansanomaisen kerronnan tyylikeinoja, voidaan olettaa, että hänen satukokoelmansa kuvastaa myös *muka*-partikkelin osalta aitoa kansanomaista käyttöä. Salmelaisen puhekielisyteen ja kansanomaisuuteen on viitattu muuallakin: Herlinin ja Kotilaisen (2005: 272–274) mukaan Salmelaisen käyttämät 2. infinitiivin inessiivit edustavat merkitykseltään vanhaa murteellista kantaa, ja satukokoelmaa arvioidessaan Terho Itkonen (1955: 291) kirjoittaa Salmelaisen ”lievien arkaismien ja enimmäkseen itäsuomalais-itäkarjalaisen kansanomaisuuksien raikastamasta kielenkäytöstä”. Tältä pohjalta voi ajatella,

---

12. Tosin kuten Virittäjän nimetön arvioija aiheellisesti huomauttaa, 1800-luvun kontekstissa tilanne on ollut jossakin määrin erilainen kuin nykyisin, sillä oppikirjoissa saatettiin tyypillisesti yhdistellä eri lähteitä ja referoida niitä läpinäkyvästikin. Tällaisia referointiympäristöjä ei kuitenkaan osunut aineistossani olevien tietokirjojen *mukan* käyttökonteksteihin.

että satukokoelman kautta tutkimuksen ajallista ulottuvuutta on mahdollista venyttää jonkin verran taaksepäin, vaikka on luonnollisesti pidettävä mielessä, että se ei painettuna tekstinä tietenkään kuvasta puhetta sellaisenaan.

Salmelaisen satukokoelmien 1. osa ilmestyi vuonna 1852, toinen osa 1854 ja kolmas osa 1863. Kokoelmat on digitoitu Kotuksen Kaino-palvelimen korpukseen, ja niissä esiintyy partikkeli *muka* yhteensä 58 kertaa. Keskeistä partikkelin käytössä on, että se esiintyy aina kausaalista suhdetta ilmaisevassa lauseessa. Tyypillisimmin (25 tapusta 58:sta) se esiintyy finaalisessa sivulauseessa ilmaisemassa kertomuksen henkilön toimintaa motivoivaa tavoitetta tai tarkoitusta. *Muka*-partikkelin sisältävä finaalin lause on lähes aina konditionaalissa, joten lauseen ilmaiseman asiointilan toteutuminen jää avoimeksi. (Ks. ISK 2004: § 1128, 1133.) Esimerkissä 11a karhuksi muuttuneet miehet päättävät etsiä tovereita päästäkseen kuninkaan pitoihin. *Muka* esiintyy finaalisessa *jotta*-lauseessa. Esimerkissä 11b ukko teeskentelee pitävänsä akkaa kiinni, jotta tämä ei putoaisi haudan pohjalle.

- (11) a. – ”Ka, ehkähän toveriloita etsimällä saamme,” vastasi karhu, ”saakaamme hakemahan; viisikymmentä kun saanen minä, ja viisikymmentä sinä, siinä hän niitä onkin tarpeeksi asti, tähän tulemme yhtehen sitte.”
– ”Ka, tulemme,” sanoi toinen; ja läksivät eri haaralleen kumpikin, saadak-sensa toveriloita, *jotta* päästäisi **muka** pitoihin sitte. (SKST1854-59.)

- b. Tullaan haudalle tuosta, niin virkkaa akalleen ukko: ”täss’ on nyt haudassa rahat, käy reunalta katsomahan itse.”
– Akka hyppää siihen, ja kurkistakse katsomaan pohjaa, vaan ukko on takaa-päin pitelevinään häntä, *että* **muka** putoaisi, ja samassa survaisee hänet hau-tahan alas; – itse astuu rauhassa kotiinsa. (SKST1854-198.)

Muka esiintyy ilmaisemassa kertomuksen henkilön toiminnan tarkoitusta myös finaalinrakenteessa (12a) sekä 3. infinitiivin illatiivin yhteydessä (12b–c) silloin, kun hallitsevassa lauseessa esiintyy liikeverbi (ks. ISK 2004: § 494):

- (12) a. Tyttö käypi katselemaan sitä, niin kulta-sormuksen keksii päälläpäin veren pinnassa siinä, joka kauniisti kiiltävi ylen.
”No, tämäpäs kumma, kuin noin on korea sormus nyt tuossa!” arvelee mielessään tyttö eikä voi olla koskematta sitä, vaan pistää sakarinsa sormuksehen *koettaaksensa muka*, sopsisiko tuo hänelle. (SKST1854-186.)
- b. – ”No, istuhan, lepäele tässä, mie ulkona käyn vähäisen”, vastasi akka ja sitä tietänsä *meni* läävään, omin silminsä *näkemähän muka*, onko tuolla siivottu miten.
– Eukko siellä nyt läävän näki, että oli puhdas ja siisti, niin kysyi jo itsiltään lehmiltä, sanoi: ”mitys oli piika?”
– ”Hyvä”, sanoi lehmät ”ka, hyvä, semmoista meillä ei ole iässä ollut, kaikki sorkkamme, jalkamme käsillänsä nosteli, pyyhki ja puhdisteli hyvästi, sem-

moinen oli piika.” (SKST1854-204.)

- c. Tämä kun sai ne häneltä, ei malttanut kauempaa veljensä luona olla, vaan läksi linnasta matkaansa ja päätti koettaa suksiansa paikalla.

Läksi muka hiihtämään heti ja sanoi itseksensä: ”juoskaa sukset sinne, missä veljenikin hongan latvassa Piruja kuunteli!” (SKST1854-179.)

Esimerkeissä 12a–c esiintyy suoraa esitystä, jossa kertomuksen henkilö puhuu – tai esimerkissä 12a ajattelee – omalla äänellään (tai tilanne ainakin konstruoidaan siten). Myös *muka* toimii indeksinä kertomuksen henkilön näkökulmaan, eli tilannetta tarkastellaan sen toimijoiden näkökulmasta: *muka* viittaa siis kertomuksen henkilön toiminnan perusteluun. Samalla tavalla *hän*-pronominin käyttö referoitaessa indikoi, että lauseen ilmaisema asia on puhujan oma tavoite, ei puhujan toimijalle konstruoima toiminnan selitys (esim. ”ja, se ol – sitte siitä soaresta lähtenä että *hän* männöö Selärranalep poikki”). Koska kyse on referoinnista, kertoja välittää referentin toiminnan tarkoituksen tulkitsemalla tämän puhetta tai käyttäytymistä. (Laitinen 2005b: 89.) Varsinkin kertomuksen maailmassa kaikkietäväällä kertojalla on mahdollisuus tulkita kertomuksen henkilön intentioita suoraankin.

Noin kolmanneksessa (17/58) satukokoelman esimerkeistä *muka* esiintyy kontekstissa, jossa esiintyy epäsuoraa esitystä. Esimerkissä 13a rouvaa on huijattu antamaan lehmä lahdattavaksi ja vietäväksi taivaaseen pojalleen, ja hän selittää toimiaan miehelleen tämän tultua kotiin. Esimerkissä 13b tuhlarikuningas esittää toisen valtakunnan kuninkaalle aikomuksensa naida kuninkaan tyttären, ja esimerkissä 13c palvelijat esittävät kuninkaalle pelastaneensa kuninkaan tyttäret peikon vallasta.

- (13) a. Kävi siitä rouvansa puheelle ja sanoi: ”minnepä meidän lehmämme sai?”
– Rouva *selitti* nyt miehelleen, mitä hänen poikessa ollen oli tapahtunut, että hän *muka* oli lähettänyt lehmän ja kaikki mitä talossa rahaa oli taivaan laaharin kanssa poika-vainaallensa taivaaseen. (SKST1863-98.)
- b. Kuningas tämän kuultuaan käski pojan kutsumaan isäntäänsä, sitä vierasta kuningasta siksi päivää päivälliselle.
Poika toimitti kutsumuksen herrallensa, ja tämä läksi puolipäivän aikana linnaan, jossa ruokapöydässä istuttaissa *selvitti asiansa, että hän muka* aikoi kuninkaan tyttären naida, jos kuninkaallinen perhe hänet vävykseen ottaisi. (SKST1863-79.)
- c. Hämmästyen sitä pakeni äii metsään heti, ja herras-palvelijat ottivat kuninkaan tyttäret siitä matkaansa ja veivät kuninkaan kartanolle, vannottaen heitä todistamaan, mitä he kuninkaalle sanoisivat.
Tytärten täytyi pelosta luvata se heille, ja linnalle tultua, kävivät herras-palvelijat kuninkaan eteen, *ja kehuivat siinä*, että he *muka* tyttäret vuoren peikon vallasta pelastivat.
Tyttäret kun vielä todistivat puheen, niin kuningas uskoi asian, ja herras-pal-

velijoita kohdeltiin nyt suurella kunnialla, kun semmoisen ihme-työn olivat aikaan saaneet. (SKST1852-221.)

Referointikonteksteissa toiminnan perustelu kerrotaan kertomuksen henkilön omalla äänellä (suoraan tai epäsuoraan), mutta kertojan välittämänä. Tällaisessa kontekstissa juuri tiedon lähteen ilmaiseminen voi kuitenkin nousta myös ensisijaiseksi tulkinnaksi. On mahdollista, että *muka*-partikkelin erikoistuminen erityisesti tiedon lähteen ilmaisuun olisi syntynyt tällaisten kontekstien kautta, joissa toiminnan perustelu esitetään toisen käden tietona. Pohdin tätä lähemmin adverbiaalisten *että*-lauseiden yhteydessä.

Mukan esiintyminen tietokirjakäännöksissä ja 1800-luvun kielioppikuvauksissa nimenomaan ruotsin partikkelin *nämli*gen vastineena pohjautunee siihen, että referointikonteksteissa tilannetta on mahdollista tulkita joko selvemmin referoidun itsensä näkökulmasta tai referoijan, kertojan, näkökulmasta. Kuten Salmelaisen sadut osoittavat, *muka* voi toimia indeksinä kertomuksen henkilön näkökulmaan ja kuvata tilannetta hänen ajatuksistaan ja toiminnastaan käsin. Toisaalta referointiin sisältyy aina referoijan tulkinta tilanteesta. Koska kyse on kausaalista partikkelista, näkökulmien ero kytkeytyy perustelun ja selittämisen eroon, jota Herlin (1998: 142) kuvaa seuraavalla tavalla:

Ero perustelun ja selityksen välillä on häilyvä, mutta jonkinlaisena erottavana tekijänä voi pitää ymmärtämisen osuutta. Selittäessään puhuja yrittää saada kuulijan ymmärtämään jotakin sanomaansa. Tähän liittyen perustelun ja selityksen eron voi katsoa olevan myös tyypillisesti näkökulmassa. Peruste on tilanteen motivaatio tilanteen osallistujan näkökulmasta. Selityksen puhuja sen sijaan esittää selvemmin omasta näkökulmastaan. Siksi perustelusuhde on myös kahta tilannetta toisiinsa kiinteämmin yhdistävä: kummassakin tilanteessa on yleensä (ainakin yksi) sama osallistuja. Selityksen antava puhuja taas ei välttämättä osallistu siihen tilanteeseen, jota tai jonka esittämistä hän selittää.

Referointikonteksteissa on läsnä sekä tilanteen osallistujan näkökulma ja perustelu toiminnalleen että kertojan selitys tilanteesta. Tämä kaksoisvalotus on ehkä mahdollistanut sen, että *mukaa* on käännöskonteksteissa voitu käyttää myös puhtaasti selittävänä partikkelina, ruotsin partikkelin *nämli*gen vastineena. Tällaisia esimerkkejä ovat muun muassa *Zoologian* tapaukset (3a–b), joissa ei ole kyse eläinten toiminnan perustelusta, vaan niissä selitetään tiettyjä eläinten ominaisuuksia. Esimerkit 4a–b sen sijaan ovat lähempänä myös perustelevia tapauksia, jos ajatellaan, että esimerkiksi korallit ovat tietoiseen toimintaan kykeneviä olentoja. *Mukan* käyttö esimerkkien 4a–b kaltaisissa eläinkonteksteissa ei ehkä olekaan kovin yllättävää tai satukokoelman referointitapauksista poikkeavaa, sillä ihmisestä ja eläimestä käytettävä kielioppi vakiintui ja erkaantui vasta 1800-luvun loppua kohti: esimerkiksi *hän*-pronominia on käytetty myös eläimiin viitattaessa paitsi murteissa myös kirjasuomen kehityksen aikana, muun muassa juuri *Zoologiassa* (Laitinen 2009: 124–125).

5 Muka 1800-luvun argumentoivissa teksteissä

Olen tarkastellut August Ahlqvistin *Kieletärtä* vuodelta 1874 esimerkkinä *muka*-partikkelin käytöstä argumentoivassa tekstissä. Kieletär-aikakauslehdessään Ahlqvist julkaisi tutkimuksiaan ja arvostelujaan sekä otti kantaa muiden tutkijoiden näkemyksiin. Kirjoitusten sävy on Kielettäressä usein poleeminen ja arvosteleva (ks. esim. Laitinen 2004, joka käsittelee August Ahlqvistin ja A. W. Ingmanin kieltoisanakiistaa).

Muka esiintyy Kielettären vihossa vuodelta 1874 yhteensä 21 kertaa, ja se esiintyy tyypillisesti kontekstissa, jossa esitetään toisen henkilön mielipide ja tämän esittämä perustelu näkemykselleen. Seuraavat esimerkit ovat artikkelista, jossa Ahlqvist ottaa kantaa Pál Hunfalvyn näkemyksiin alkusoinnun suomalais-ugrilaisesta alkuperäisyydestä. Kyseessä on argumentoiva teksti, jossa Ahlqvist kumoo Hunfalvyn väitteet, joten kontekstiin liittyy pragmaattisena päätelmänä epätoden merkitys. Teksti on lisäksi kirjoitettu siten, että Ahlqvist käy siinä kuviteltua dialogia Hunfalvyn kanssa eli H:n vuoroja vastaavat referoivat ilmaukset. Esimerkissä 14a Ahlqvist kirjoittaa, että Hunfalvy on pitänyt alkusointua suomalais-ugrilaisena piirteenä. *Muka* esiintyy lauseessa, jossa Ahlqvist esittää Hunfalvyn perustelun tälle käsitykselleen. Esimerkissä 14b Ahlqvist referoi H:n käsitystä siitä, että vienankarjalaiset kalevalaiset runot ovat syntyneet Vienassa. Tässäkin esimerkissä *muka* esiintyy lauseessa, jossa Ahlqvist esittää Hunfalvyn perusteen edellä mainitulle teorialleen.

(14) a. Tänä pääasiana pidän minä kysymystä alkusoinnun alkuperäisyydestä suomalaisella ja vieläpä suomalais-ugrilaisella alalla, ja tästä on nyt muuan sana sanottava. Tästä suomalaisen runon pukumuodosta ensin puhuessanne Utazás-kirjassanne *lausuite Te* sen alkuperäiseksi suomalais-ugrilaiseksi hengentuotteeksi olletikin *sillä perusteella*, että se **muka** tavataan Voguulienkin ”lauluissa”. (Ahlqvist, Kieletär6/1874-4.)

b. Mitä Vienan Karjalaisiin Kalevalarunojen oletettuina synnyttäjinä tulee, *pidätte Te* näiden runojen Vienassa syntymistä epäiltävänä jo *siitäkin syystä*, että **muka** Kalevalan ”hyväsvyiset sankarit elävät aivan kaukana Skandinaivilaisten ryöstöretkistä”, ja sanotte vielä, että ”karjalainen runous on voinut kehjetä ainoastaan semmoissa paikkakunnissa, jotka olivat kaukana kansainvälisen kauppaliikkeen ja kansainvälisten ryöstöretkien valtateistä”, ja lausutte loppupäätteeksi, oikein kursiveeraamalla, että juuri karjalaisen runouden kauniissa kehkeämisessä pitäisi olla pääväite sitä vastaan, että Karjalaiset olivat Bjarmalaisten jälkeisiä”. (Ahlqvist, Kieletär6/1874-10.)

Seuraavissa esimerkeissä Ahlqvist referoi nimimerkin A. W. L. kirjoitusta Aleksis Kivistä Hämäläisessä vuodelta 1873¹³. Kyseessä on kirjailijan nekrologi, jossa kirjoittaja

---

13. Hämäläinen 16.1.1873. Lehden numero löytyy digitoituna Kansalliskirjaston digitaalisesta *Historiallisesta sanomalehtikirjastosta 1771-1890* osoitteesta <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?conversationId=3&action=entryPage&id=387177>.

arvioi Kiven merkitystä suomalaiselle kirjallisuudelle. Esimerkissä 15 Ahlqvist siteeraa lainausmerkkien välissä suoraan nimimerkin A. W. L. tekstiä. Sulkeissa oleva *muka*-partikkelilla alkava jakso on myös referointia; siinä Ahlqvist kiteyttää omin sanoin sen, mitä siteeratussa artikkelissa on sanottu suomenkielisen kirjallisuuden alkutaipaleesta. Koko muu jakso on suoraa siteerausta lehdestä, kuten lainausmerkkien käyttö osoittaa:

- (15) ”Hämäläisessä” vuodelta 1873 n:ssa 3 lausuu eräs A. W. L. Kiven toiminnosta muun muassa seuraavan. ”Alexis Kivi oli niiden monien vuosikymmenien vaivain ja työnteojen” (joita **muka** muut suomalaiset kirjoittajat olivat nähneet huonosti onnistuneita käännöksiä ja mukailuja kyhällissään) ”ensimmäinen otollinen tuote. Hän oli niin perin historiallinen tapaus että taitava propheta olisi hänen tulonsa tietänyt ennustaa. Ja tyhjääkö suomen kansallisuus olisi jo niin kauan ponnistellut ja taistellut? Hän tuli; vaan suurempana ja jalompänä kuin olisi tiennyt toivoakaan. Jos hänen seuraajansa verrattain samassa määrässä puolensa pitävät, niin meillä todellakin on suuret toiveet tulevaisuudesta.

Alexis Kivi on muutamassa teoksessaan kuvannut niin täydellisiä ilmiöitä sen kansan ja maan hengestä ja elämästä, josta hän oli syntynyt, että me hyvällä omalla tunnolla uskallamme verrata häntä nyky-ajan paraimpiin kuvailioihin.

Hänen ”Nummisuutarinsa” ja ”Seitsemän veljestänsä” kestävät voimakkaassa alkuperäisyydessään verrata niihin, mitä esim. Walter Scott on saattanut näkyviin Skottlandin vuorimaista, Dickens Englannin keskisäädystä, Cooper Amerikan erä-metsistä ja Björnsterne-Björnson Norjan tunturi-laaksoista, kukin tavallansa ja oman luonteensa mukaan.” (Ahlqvist, Kieletär6/1874-40.)

Tämän suoraan siteeratun jakson jälkeen Ahlqvist ryhtyy argumentoimaan lehtiartikkelin kirjoittajaa vastaan: aluksi hän kiteyttää kirjoittajan näkemyksen ja vastaa siihen, minkä jälkeen hän ryhtyy perustelemaan, miksi Aleksis Kiveä ei voi verrata lehtiartikkeleissa mainittuihin tunnettuihin kirjailijoihin.

- (16) [1] Hra A. W. L:stä oli siis Kivi ei ainoastaan älyniekan monstrumi Scott-Dickens-Cooper-Björnsterne, vaan suorastaan Suomen kirjallisuuden Messias, jota **muka** voitiin oikein propheetoin odottaa (luultavasti piti hra A. W. L. itseänsä tämän Messiaksen Esaiana?!). [2] ”Ja kuitenkin”, huudahtaa hra A. W. L. kumminkin samassa hengähdyksessä, ”oli hänelläkin vielä kieli esteenä! Mitä sitte, jos hänellä olisi ollut niin täydelleen valmistettu kieli pideltävänä, kuin esim. Englannin!” [3] Jaa, jaa kuitenkin! Sepä sen juuri oli! Messias ei siis ollutkaan Messias, eikä hra A. W. L. Esaias. Vahinko!

[4] Vaan totta puhuen, kielestä ei Kivelle ollut haittaa; kieli jonka Kivi ”tullessaan” tapasi, ei ollut niin raakaa, sivistymätöntä ja taipumatointa – joten hra A. W. L. luulettelee – ettei se olisi kelvannut hänen kuvaelmiinsa; se oli päinvastoin Kivi itse, joka oli kyvytön tätä kieltä sekä oppimaan että käyttämään.

Jos esim. Walter Scott olisi syntynyt senkaltaiseen äitinkieleen kuin suomi on, ei siitä hänelle luultavasti olisi kuvaellessaan ollut mitään estettä. Samoin on se luultava, että Dickens tahi Cooper tahi Björnstjerna olisi hyvinkin hyvästi tullut toimeen sillä suomella, jonka hän olisi tavannut ensinkin synnyinmurteestaan ja sitten oppimalla muista murteista ja viimeksi suomalaisesta kirjallisuudesta. Vaan tässäpä se juuri näytäkseenkin eroitus heidän välillensä, jotka olivat säännöllisiä älyniekkoja, ja Kiven välillä, joka ei ollut säännöllinen eikä älyniekka. Asia on semmoinen, että Kivi, joka oli syntynyt miltei huonoimpaan murteeseen, mitä Suomen kielen alalla on, ja joka olikin tehnyt ensimmäiset kyhäyksensä ruotsin kielellä, ei koskaan pyrkinyt sille kannalle suomen kielessä, että hän sitä olisi voinut käyttää vapaana ja ihanana ja yleisesti tajuttavana tuotettensa pukuna. (Ahlqvist, Kieletär6/1874-41.)

Kuten esimerkin 16 ensimmäisestä kappaleesta näkyy, Ahlqvist referoi yhä alkuperäistä kirjoittajaa. Ensimmäisessä virkkeessä [1], joka sisältää partikkelin *muka*, Ahlqvist referoi A. W. L.:n esittämää ajatusta siitä, että Aleksis Kiven ilmestyminen Suomen kirjallisuuden kentälle oli niin historiallinen tapahtuma, että taitava profeetta olisi sen osannut ennustaa. Sulkeisiin Ahlqvist on lisännyt oman huomautuksensa siitä, että kirjoittaja olisi pitänyt itseään sinä profeettana, joka messiaan tulon olisi osannut ennustaa. Tämä kuin ohimennen sulkeisiin laitettu lisähuomautus saa ironisen tulkinnan: A. W. L.:ää verrataan Vanhan testamentin suureen profeetta Jesajaan; vertauksen jälkeen peräkkäin tulevat kysymysmerkki ja huutomerkki korostavat affektiivista tulkintaa. Tämän jälkeen seuraa lainausmerkein erotettuna suora sitaatti lehdestä [2]. Tämän sitaatin jälkeen Ahlqvist ryhtyy kuvitteelliseen dialogiin A. W. L.:n kanssa, mihin johtaa puhekielinen minimipalaute *Jaa, jaa*. Tässä jaksossa Ahlqvist tarttuu sanaan *kuitenkin*, joka on alkuperäisen kirjoittajan sana. Tätä yhtä alkuperäisen kirjoittajan käyttämää varausta hyväksi käyttäen Ahlqvist päätyy kääntämään A. W. L.:n näkemyksen omalle kannalleen: Aleksis Kivellä ei ollut käytettävissään kieltä, jolla olisi ollut mahdollista tuottaa maailmankirjallisuuteen verrattavissa olevaa kirjallisuutta [3]. Uudessa kappaleessa Ahlqvist tekee asennonvaihdoksen ja palaa neutraalimpaan tyyliin ilmauksella *Vaan totta puhuen* [4]. Tässä kohtaa hän irrottautuu alkuperäisen kirjoittajan tekstistä ja ryhtyy käsittelemään yleisemmin Kiveä ja hänen puutteitaan verrattuna esim. Walter Scottiin tai Charles Dickensiin.

Kun tarkastelee koko edellä käsiteltyä katkelmaa (esimerkit 15–16) ja Ahlqvistin argumentoinnin rakentumista, voisi *muka*-partikkelinkin helposti tulkita ilmaisevan epäilyä tai todenvastaisuutta, tai ainakin sisältävän jo itsessään ironisen sävyn. Kuitenkin vertailu alkuperäiseen tekstiin osoittaa, että juuri *muka*-partikkelin sisältävässä kohdassa Ahlqvist todellakin referoi alkuperäisen kirjoittajan sanomaa tai kiteyttää sanoman lähes samoin sanoin kuin alkuperäinen kirjoittaja. Argumentoinnin rakentamisessa Ahlqvist käyttää sekä suoraa että epäsuoraa referointia ja itsensä kirjoittajan kanssa vuoropuheluun asettavia dialogisia elementtejä. Partikkelin *muka* tehtävä tässä kokonaisuudessa muistuttaa lähemmin tarkasteltuna edellä käsittelemiäni 1800-luvun käyttöjä toisen henkilön perustelun referoinnissa. Tämänkaltaisten argumentoitvien kokonaisuuksien tarkastelu vahvistaakin samalla myös hypoteesia siitä, että *mukan* nykyinen pragmaattinen

merkitys on syntynyt tekstissä kontekstuaalisena tulkintana. Alustavien havaintojen mukaan myös nykysuomen *muka* viihtyy parhaiten juuri argumentoivissa teksteissä.

6 *Muka* 1800-luvun tekstien *että*-lauseissa

Olen edellä tarkastellut partikkelin *muka* käyttöä eri tekstilajeja edustavissa 1800-luvun teksteissä. Koska aineistojen määrä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Kainonkorpuksessa on hyvin laaja, ei olisi tarkoituksenmukaista tarkastella partikkelia erikseen jokaisessa tekstissä. Aineistosta ei ole myöskään yhdellä haulilla mahdollista laskea kaikkien *muka*-partikkelin kokonaismäärää, koska palvelin keskeyttää haun liian isona. Käynkin seuraavassa läpi koko aineistosta, millaisissa adverbiaalilauseissa *muka* yleisimmin aineistossa esiintyy. Edellä kävi ilmi, että *mukaa* käytetään muun muassa tähdentävänä ilmauksena sekä perustelevissa konteksteissa silloin, kun kirjoittaja esittää toisen henkilön perustelun. Lisäksi sillä on käyttöä myös sellaisissa konteksteissa, joissa selitetään tarkemmin jotakin asiaa lukijalle tai esitetään toisen henkilön toiminnan tarkoitusta. Tällaisia merkityksiä on mahdollista tarkastella lähemmin aineistosta analysoimalla niitä adverbiaalisia sivulauseita, joissa *muka* tyypillisesti esiintyy.

Muka esiintyy Kotuksen korpuksessa adverbiaalilauseissa yhteensä 305 kertaa. Hakulauseina on käytetty hakuja: *että muka*, *jos muka*, *ku(i)n muka*, *niin muka* ja *jotta muka*. Hakutuloksena ovat tällöin kaikki ne virkkeet, joissa molemmat sanat esiintyvät. Tämä tarkkuus riittää mielestäni selvittämään koko aineistosta eri lausetyyppien yleisyyttä *muka*-partikkelin kontekstina. Tässä yhteydessä tarkastelen kuitenkin lähemmin vain *että*-lauseita, jotka ovat adverbiaalilauseista yleisimpiä *mukan* esiintymiskonteksteja ja kiinnostavia erityisesti siitä syystä, että juuri niissä kausaalisen ja tiedon lähteen tulkinta kietoutuvat selvimminkin toisiinsa. Kainon varhaisnyky-suomen korpuksessa tällaisia adverbiaalilauseita oli yhteensä 146.¹⁴ Eri teoksista poimitut esimerkit osoittavat, että 1800-luvun kirjoittajat tulkitsevat eri tavoin sen, ilmaistaanko *muka*-partikkelilla neutraalisti toisen henkilön näkemystä tai näkemyksen tai toiminnan perustelua vai liittykö siihen epäilyn tai epätoden merkitys.

Esimerkissä 17a *muka*-partikkelin sisältävässä adverbiaalilauseessa ilmaistaan perustelu siihen, miksi rauhanneuvottelijat päättivät lykätä lopullista rauhaa. Esimerkissä 17b Heprean kansa pyytää Samuelia valitsemaan kuninkaan, jotta he saisivat yhtä näkyvän

14. Toiseksi yleisin adverbiaalilause oli *jos*-lause, ja Kainon kokoelmissa *jos muka*-yhdistelmiä esiintyi yhteensä 61. *Muka* esiintyi lähes yhtä usein kollokaationa *jos muka* ja *niin*, että konjunktion ja *muka*-partikkelin välillä esiintyi muita lauseenjäseniä. Päälauseen ja sivulauseen välinen suhde on näissä lauseissa konditionaalinen, eli sivulause esittää ehdon, jonka vallitessa päälauseen ilmaisema asiointi voi toteutua tai olla mahdollinen (ks. ISK 2004: § 1134). Tällaisia konteksteja esiintyi erityisesti luonnontieteiden oppikirjoissa ja lakiteksteissä. Kolmanneksi tarkastelin vielä erikseen sellaisia kausaalisia adverbiaalilauseita, joissa *muka* esiintyi yhdessä konjunktion *ku(i)n* kanssa. Tällaisia esiintymiä oli Kainossa yhteensä 62. Näistä 33 tapauksessa eli yli puolessa *ku(i)n muka* esiintyy kollokaationa, 28 tapauksessa konjunktion ja partikkelin välissä oli jokin muu lauseenjäsen ja yhdessä tapauksessa *muka* esiintyi päälauseessa, jolla on määritteenä *kun*-konjunktiolla alkava adverbiaalilause. *Muka* esiintyy *kun*-lauseessa myös Jaako Länkelän kieliopissa vuodelta 1867 (kohdassa "Lauseliite syyn määräävällä sivulauseella"): "[Akka otti tyttärensä piiaksensa, mutta tämä ei siivonnut läävää kunnolla] Kun oli *muka* toimitus hänestä halpa, niin alkoi ä'issään telmää, ryskiä läävässä." (Kieli1867-17.)

hallitsijan kuin muut kansat, eli partikkelin *muka* sisältävä lause ilmaisee heprealaisten perustelua toiminnalleen. Toisaalta voidaan ajatella, että kyse on myös kirjoittajan antamasta selityksestä heprealaisten toiminnalle: Heprean kansan esittämää pyyntöä selittää se, että jos heillä olisi näkyvä kuningas, tämä voisi toimia heidän johtajanaan sodassa. *Muka* voidaan tässä siis tulkita joko perustelevaksi tai selittäväksi partikkeliksi sen mukaan, tarkastellaanko tilannetta tilanteen toimijoiden vai kirjoittajan näkökulmasta. *Muka*-lauseen predikaattiverbi on kummassakin esimerkissä konditionaalissa. Esimerkeissä 17a–b tämä ei viittaa niinkään siihen, että lauseen totuusarvo jäisi avoimeksi tai olisi kirjoittajalle itselleen epävarma, vaan motivoituu enemmänkin itse teksteistä ja niiden toimijoista: esimerkki 17a käsittelee Nuijasotaa ja Ruotsin kuninkaan Sigismundin, kuninkaan sedän Kaarle Herttuan ja Klaus Flemingin eriäviä näkemyksiä Suomen tilanteesta, ja esimerkissä 17b ylimmäinen pappi Samuel suostuu Heprean kansan tahtoon valita kuningas ja tyytyy näin ollen kansan esittämään perusteluun.

(17) a. Lopullinen rauha Venäjän kanssa neuvoteltiin lykätä tuonemmaksi, että **muka** sotajoukkoa kävisi pitäminen Suomessa kuninkaan varoissa. (Koskinen, Nuija1857-124.)

b. Näin kului Moseksen kuoleman jälkeen muutamia vuosisatoja, kunnes Heprean kansa pyysi Samuelin, ylimmäisen pappinsa valita heille kuninkaan ja itämaallisen tavan mukaan voidella häntä, että **muka** Juutalaisilla, yhtä hyvin kuin muillakin kansoilla, olisi näkyvä hallitsija, joka voisi olla heidän johdattajansa sodassa. (Forsman, Tmk1860-20).

Kuten jo edellä on käynyt ilmi, 1800-luvulla ei vielä näyttäisi olleen vakiintunutta se, liittyykö *muka*-partikkelin käyttöön episteeminen tiedon paikkansa pitävyyttä epäilevä sävy vai ei; joskus *muka*-lause kuvaa täysin totena käsiteltävää asiaa, joskus siihen liittyy selvästi implikaatio kirjoittajan erimielisyydestä. Tätä kahtalaisuutta havainnollistavat seuraavat tapaukset. Esimerkeissä 18a–b käy selvästi ilmi, että kirjoittaja esittää referoimansa tiedon varmana. Esimerkki 18a on Ferdinand Forströmin teoksesta *Kirjoituksia laki-asioista vuodelta 1862*, ja siinä käsitellään viinan polttoa ja myyntiä: oikeudessa on käsitelty kannetta, jonka mukaan vastaaja on polttanut viinaa kodissaan ja myynyt sitä, ja tämä kanne on oikeudessa osoitettu todeksi. Esimerkki 18b on Paavo Tikkasen väitöskirjasta *Väki-luvun ja Asukas-vaiheiden suhteita Suomessa* (1859), ja siinä esitetään ”tieteellisillä ja tarkoilla laskennoilla” saatu arvio Suomen pinta-alasta.

(18) a. Tämän asian päättäessä katsoo kihl. oikeus kanteen, – että v:ja **muka** kieltoaikana kodissaan keitti viinaa, möi sitä vähemmällä mitalla kun millä hän oli mahdollinen myömään, ja teki sen vielä pyhäpäivinäki, – *vierailta miehillä toteen näytetyksi*. (Forström, Laki1862-56.)

b. On kuitenkin tieteellisillä ja *tarkoilla laskennoilla saatu hyvin todenmukainen tieto* maa-alamme isoudesta, että se **muka** tekee 3,285 suomen eli 6,835 maa-tieteellistä sarka-peninkulmaa, eikä toiselta puolen kaikkien muidenkaan

European valtakuntain ala-määriä ole vielä ollenkaan tarkemmin saatu laske-
tuksi. (Tikkanen, Väki1859-21.)

Esimerkeistä 19a–b sitä vastoin käy eksplisiittisesti ilmi, että kirjoittaja itse pitää *muka*-
lauseessa esitettyä väitettä todenvastaisena. Esimerkki 19a on Thiodolf Reinin logiikan
oppikirjasta vuodelta 1882, ja siinä kirjoittaja vertaa toisiinsa kahta eri näkemystä tai-
vaankappaleiden liikkeestä: Aristarkhoksen väitettä, jonka mukaan maa liikkuu auringon
ympäri, sekä Ptolemaioksen väitettä, jonka mukaan maa on liikkumaton. Jälkim-
mäisen väitteen Rein on merkinnyt *muka*-partikkelilla, ja myös tekstissä hän mainit-
see, että juuri Aristarkhoksen pitkään unohduksiin jäänyt väite on ”todenperäinen”. Esi-
merkki 19b on Minna Canthin kirjoituksesta Tapio-lehdessä vuodelta 1881. Siinä Canth
selvästi osoittaa, että edistyksen vastustajat luulottelevat herkkäuskoisille, että heillä on
uskonto liittolaisenaan. Katkelman jälkeen Canth vielä selittää, että henkilöt, jotka ei-
vät kykene ymmärtämään kristinuskon jaloa luonnetta, eksyvät helposti dogmeihin ja
ryhtyvät käyttämään uskoa aseena sitä vastaan, jota heidän alun perin piti puolustaa.

(19) a. Esm. tuo vanhalla ajalla, erään filosofin, Aristarkon Samolaisen lausuma
väite, että maa liikkuu auringon ympäri, jäi, vaikka todenperäisenä, kuiten-
kin riittämättömästi todistettuna unohduksiin toisen, Ptolemaion myöhem-
min esittämän opin rinnalla, että **muka** maa on liikkumaton, mikä oppi sit-
ten pysyi tieteessä noin puolitoista tuhatta vuotta. (Rein, Logiikka1882-78.)

b. Aina siitä saakka kuin farisealaiset ja kirjanoppineet raamatun varjossa Kris-
tusta vainosivat, ovat valon ja edistymisen vastustajat säännöllisesti luule-
telleet herkkäuskoisia, että heillä **muka** on uskonto liittolaisena. (Canth,
TMinna1874_96-89.)

Näyttäisi siltä, että *muka*-partikkelin sisältävien *että*-lauseiden joukossa on myös
syntaktiselta asemaltaan toisistaan poikkeavia lauseita. Niitä lauseita, joissa *muka*
esiintyy toisen henkilön mielipiteen perusteluissa, selitystä tarjoavissa lauseissa tai tar-
koitusta ilmaisemassa, voidaan pitää selvästi adverbiaalilauseina (20a). Niissä ohjataan,
miten edellä olevaa hallitsevaa lausetta pitää tulkita (ks. ISK 2004: § 1114). Sen sijaan
lauseita, joissa *muka* esiintyy puhtaammin referointitehtävässä, voitaisiin pitää hallit-
sevan lauseen tai verbikantaisen substantiivin (*väite, että* – –; *luulo, että* – –) täyden-
nyksinä. Niissä hallitsevan lauseen ja sivulauseen suhde on selvästi abstraktimpi (20b).

(20) a. Vaimot ja lapset otettiin mukaan tappeluksiin, että **muka** niistä olisi sotivai-
sille suurempi kehoitus urhoollisuuteen. (Forsman, Tmk1860-90.)

b. Tavallisella älyllään hän kirjoitti Viipuriin, että **muka** vähäinen, helposti lo-
petettava riita ratsuväen ja rahvaan välillä oli syttynyt, ja Viipurin herrat
kohta ymmärsivät, että asia oli pidettävä miten mahdollista salassa senpuoli-
selta rahvaalta. (Koskinen, Nuija1858 -56.)

Merkityksen näkökulmasta *muka* on 1800-luvun kuluessa muuttunut tähdennystä ja perustelua ilmaisevasta partikkelista pragmaattiseksi tiedon lähdeksi ilmaisevaksi partikkeliksi. Semanttisessa reanalyysissä välittävänä konteksteina ovat tällöin voineet toimia ne kontekstit, joissa sekä tiedon lähde että perustelun merkitys ovat mahdollisia. Tätä merkityksen painopisteen siirtymistä sekä *muka*-lauseiden syntaktisen aseman mahdollista muuttumista ja sen osuutta merkityksenmuutoksessa tarkastelemme lähemmin toisessa tutkimuksessa, samoin kuin partikkelin nykyisen reaktiivisen ja afektiivisen merkityksen vakiintumista (Nordlund & Pekkarinen, tulossa).

7 Partikkelin *muka* merkityksenkehitys

Olen edellä tarkastellut partikkelin *muka* käyttöä 1800-luvun teksteissä kolmessa erilaisessa tekstilajissa: tietokirjakäännöksissä, argumentoivissa teksteissä ja satukokoelmassa. Satukokoelmassa *muka* esiintyy yleisimmin finaalisissa sivulauseissa ilmaisemassa kertomuksen henkilön toimintaa motivoivaa tavoitetta tai tarkoitusta. Luonnehdin tällaista käyttöä perustelevaksi. Kertomuksen maailmassa kertomuksen henkilöiden rinnalla kulkee heidän toimintaansa ja motiivejansa kuvaava ja selittävä kertoja. Tällainen toiminnan tai motiivien tason ja sen kuvaamisen tai arvioimisen tason kahtalaisuus liittyy *mukan* käyttöön usein muissakin tekstilajeissa: esimerkiksi argumentoivissa teksteissä kirjoittaja käy dialogia jonkin kirjoituksessa esiin tulevan näkemyksen kanssa ja luonnontieteiden oppikirjoissa kirjoittaja selittää esimerkiksi eläinten toimintaa lukijalle.

Valitsin luonnontieteen tietokirjat tutkimuksen materiaaliksi siitä syystä, että niissä konteksti ei yleensä mahdollista pragmaattista epätoden tai epäilyn tulkintaa eikä niissä usein esiinny myöskään referointikonteksteja. Tarkasteleman oppikirjat ovat lisäksi käännöksiä, joten *muka*-partikkelin käyttöä niissä voidaan tarkastella myös lähtökielten perusteella. *Zoologian* käännöksessä *mukaa* käytetään useimmiten tähdentämässä tai tarkentamassa esitettyä asiaa. Ruotsinkielisissä lähtöteksteissä sen vastineena esiintyy usein *nämligen*, joka mainittiin partikkelin *muka* vastineeksi myös 1800-luvun lauseopeissa. Vaikuttaisi siltä, että tietokirjakäännöksissä *mukan* esiintymisen ruotsin partikkelin *nämligen* suorana käännösvastineena ja partikkelin *nimittäin* lähisynonymina on mahdollistanut se, että kansankielessäkin sen ilmaisema kausaalinen suhde on voitu tulkita joko perustelevaksi – jolloin korostuu tilanteen osallistujan näkökulma – tai selittäväksi – joka korostaa puhujan tai kirjoittajan näkökulmaa.

Tietokirjoissa esiintyy myös toisenlaista *mukan* käyttöä. *Euklideen alkeiden* käännöksessä *muka* ei yleensä vastaa mitään ruotsin partikkelia, vaan sitä on käytetty ilmaisemassa sellaista kausaalista päättelyketjua, jota ruotsalaisessa lähtötekstissä ilmaistaan esimerkiksi konjunktioilla *efter* 'koska' tai *ty* 'sillä'. Myöskään viipurilaistaustaisen Innainin kääntämässä *Luonnonkirjassa* *muka* ei esiinny ruotsin partikkelin *nämligen* suorana käännösvastineena, vaan sen käyttö tähdentävässä tai perustelevassa merkityksessä vastaa satukokoelman pohjalta hahmoteltavissa olevaa kansanomaista käyttöä.

Moniäänisyys eri tavoin reaalistuneena on ollut *mukan* käyttökonteksteissa keskeistä ainakin jo 1800-luvulta alkaen. Erityisesti puheen, ajatuksen tai eriasteisesti verbalisoidun mielipiteen referointikontekstit näyttäisivät 1800-luvun aineistojen perus-

teella olleen keskeisiä *muka*-partikkelin käyttökonteksteja. Olen arvellut, että *muka*-partikkelin referoiva merkitys on alkanut vahvistua ja kehittyä juuri tällaisissa konteksteissa, joissa tiedon lähteen ilmaiseminen voi nousta etualalle ensisijaiseksi tulkinnaksi ja tilanteen osallistujan näkökulma eli perustelun tulkinta jää taka-alalle.

Koottuna voidaan siis sanoa, että 1800-luvun aineistojen perusteella *muka*-partikkeliin on kietoutunut kolmenlaisia merkityspiirteitä, jotka ovat mahdollistaneet partikkelin käytön erilaisissa konteksteissa sekä sen kehittymisen edelleen. Näitä merkityspiirteitä ovat kausaalisuus eli perusteleva ja selittävä suhde sekä tiedon lähde. Koska kausaalisen *mukan* esiintymiskontekstit ovat kansankielessä olleet referointikonteksteja, on kausaalinen suhde voitu tulkita joko perustelevaksi tai selittäväksi. Käännettyissä tietokirjoissa näistä on voinut reaalistua pelkästään selittäväkin suhde. 1800-luvun lopulta eteenpäin *mukan* käytössä on alkanut korostua nimenomaan tiedon lähteen merkintä. Tämä merkityksen painopisteen siirtyminen on edelleen vahvistanut lausuman pragmaattisia tiedon varmuuteen liittyviä merkityspiirteitä, ja sen kuvaaminen on fokuksena toisessa artikkelissa (Nordlund & Pekkarinen, tulossa), joka tarkastelee merkityksenmuutoksia myös kieliopillistumistutkimuksessa esitettyjen semanttisten muutosten säännönmukaisuuden näkökulmasta, esimerkiksi *mukan* interpersoonaisten, modaalisten ja tekstuaalisten merkitysten suhdetta toisiinsa.

Olen artikkelissani pohtinut myös historiallisen semantiikan ja pragmatiikan tutkimusta yleisemminkin. Argumentoivien tekstien tarkastelu muiden tekstien rinnalla osoittaa selvästi, miten tärkeää kielellisen elementin tulkinnassa on ottaa huomioon paitsi tekstilaji myös tutkijan omat nykykielen merkityksistä kumpuavat odotukset. Kun kyseessä on argumentoiva teksti, *muka* saa myös toisen henkilön perustelua ilmaisevissa konteksteissa helpommin sellaisen tulkinnan, että kirjoittaja itse on eri mieltä referoimansa henkilön kanssa. 1800-luvun teksteissä on selvästi vaihtelua sen mukaan, esiintyykö *muka* kontekstissa, joissa kirjoittaja samalla ilmaisee erimielisyytään, vai konteksteissa, joissa laajemman tekstiyhteyden perusteella voidaan päätellä, että kirjoittaja referoi faktana pitämänsä asiaa. Kaikkiaan 1800-luvun tekstit osoittavat konkreettisesti, että semanttisia muutoksia on tarpeellista aina tarkastella lähikontekstista ja että suurelta korpukset eivät toimi oikotienä, jos halutaan selvittää, missä kontekstissa ja miten merkityksenmuutos on voinut tapahtua.

Lähteet

Aineistolähteet

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tekstikorpukset:

August Ahlqvist: *Kieletär, 6. vihko* 1874 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Ahlqvist.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/ahlqvist/kieletar6_1874_rdf.xml. (20.4.2009.)

Minna Canth: *Lehtikirjoituksia ja puheita* 1874–1896 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Canth.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/canth/canth_kok_rdf.xml. (20.4.2009.)

- Jaakko Forsman: *Tietoja Maailman kansoista* 1860 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Forsman.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/forsman/tmk1860_rdf.xml. (20.4.2009.)
- Karl Ferdinand Forström: *Kirjoituksia laki-asioista* 1862 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Forström.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/forstrom/lakiasioista1862_rdf.xml. (20.4.2009.)
- J. Innain: *Luonnonkirja, kotona ja kouluissa luettava. I:nen Osa: Fysikki* 1856 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Innain.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/innain/innain_coll_rdf.xml. (10.3.2009.)
- Volmari Kilpinen: *Neljä ensimmäistä Kirjaa ynnä viidennen määriykset Euklideen alkeista mit-taustieteessä* 1847 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Kilpinen.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/kilpinen/euklides1847_rdf.xml. (12.3.2009.)
- Yrjö Koskinen: *Nuija-sota, Sen syyt ja tapaukset. Edellinen Osa* 1857 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Koskinen.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/koskinen/nuijasota1857_rdf.xml. (12.3.2009.)
- Thiodolph Rein: *Oppikirja muodollisessa logiikassa* 1882 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Rein.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/rein/logiikka1882_rdf.xml. (20.4.2009.)
- Eero Salmelainen: *Suomen Kansan Satuja ja Tarinoita, osat 1-3* 1852, 1854, 1862 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Salmelainen.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/salmelainen/salmelainen_coll_rdf.xml. (20.4.2009.)
- Paavo Tikkanen: *Väki-luvun ja Asukas-vaiheiden suhteita Suomessa* 1859 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Tikkanen.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/tikkanen/vakiluku1859_rdf.xml. (20.4.2009.)
- Zoologia eli Eläinkunnan Luonnonhistoria* 1866 [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Anonyymi.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/anonyymi/lutkenin_zoologia1866_rdf.xml. (3.3.2009.)

Painetut aineistolähteet:

- BERGROTH J. E. 1865: *Begynnelsegrunderna af zoologien eller djurrikets naturhistorie*. Utarbete-de af C. F. Lütken; och till den finska skolungdomens tjenst öfversatte från tredje danska upplagan af J. E. Bergroth. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- Naturens bok. För skolan och hemmet af Friedrich Schödler* 1847. Complett i 5 Delar. Första Delen: Physik. Stockholm: Zacharias Haeggström.
- STRÖMER, MÅRTEN 1813: *De sex första jemte elfte och tolfte böckerne af Euclidis Elementa eller grundeliga inledning till geometrien, till svenska ungdomens tjenst utgifne sf Mårten Strömer*. Fjerde upplagan. Stochkolm.

Muita Internet-lähteitä:

- Iltta-Sanomat*. <http://www.iltasanomat.fi/viihde/uutinen.asp?id=1667537>. (20.4.2009.)
- Keski-Suomalainen*. <http://www.ksm.fi/mielipide/mielipidekirjoitukset/kaupungillako-muka-vapaita-ty%C3%B6paikkoja-nuorille/398962>. (20.4.2009.)

Uusi-Suomi. <http://www.uusisuomi.fi/kotimaa/51369-uusi-elakeika-muka-kohtuuton-%E2%80%93vertaa-muihin-maihin>. (20.4.2009.)

Kirjallisuus

- CANNELIN, KNUT 1908: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Porvoo: WSOY.
- CORANDER, AXEL GABRIEL 1865: *Finsk Satslära*. Andra tillökta upplagan. Wiborg: Finska Litteratursällskapet i Wiborg.
- EURÉN, G. E. 1860: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Finsk-Svensk Ordbok*. Hämeenlinna.
- FITZMAURICE, SUSAN 2007: The world of the periodical essay. Social networks and discourse communities in eighteenth-century London. – *Historical Sociolinguistics and Sociohistorical Linguistics*. http://www.let.leidenuniv.nl/hsl_shl/periodical%20essay.htm. (4.4.2009.)
- GANANDER, CHRISTFRID 1787: *Nytt finskt lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1997.
- GENETZ, ARVID 1890: *Suomen partikkelimuodot*. Yliopistollinen väitöskirja. Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1969: *Suomen sanaston käännöslainoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERLIN, ILONA 1997a: Suomen kausaalikonkettoreiden synty. – Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta* s. 157–178. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1997b: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Suomi 183. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERLIN, ILONA – KOTILAINEN, LARI 2005: Itsenäistyvä infinitiivi. 2. infinitiivin inessiivin kehitys kirjakielen aikana. – Ilona Herlin & Laura Visapää (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa* s. 258–291. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HIRVONEN, MAIJA 2006: Schildt Wolmar (1810–1893). *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997. <http://artikkelihaku/kansallisbiografia.fi/artikkeli/2847/>. (11.3.2009.)
- HÄKKINEN, KAISA 2002: *Suomalaisen oppikirjan vaiheita*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.
- 2005: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA (toim.) 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 1955: Eero Salmelaisen sadut. – *Virittäjä* 59 s. 290–291.
- JUSLENIUS, DANIEL 1745: *Suomalaisen sana-Lugun Coetus*. Stockholm 1745. Näköispainos. Porvoo 1968.
- JUSSILA, RAIMO 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal expressions in Finnish*. *Studia Fennica Linguistica* 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karjalan kielen sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalais-Ugrilainen Seura 1968–2005. Verkkojulkaisuna saatavissa osoitteessa http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi.

- Kielitoimiston sanakirja*. MOT Kielitoimiston sanakirja 2.o. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Kielikone Oy. Verkkoversio. Verkkojulkaisuna saatavissa osoitteessa <http://mot.kielikone.fi/mot/helyo/netmot.exe>.
- KOSKINEN, YRJÖ 1860: *Finska Språkets Satslära*. Ett försök. Åbo: J. W. Lilja.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KYYRÖ, KAUKO 1966: *Tuulta ja tyyntä. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 1845–1965*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. B vol 3. Tampere: Tampereen yliopisto.
- LAITINEN, LEA 2004: Kieltosana ja kieletär. Yhden kielikiistan kulku ja ideologiat. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 177–222. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005a: Puhetta puheesta – kirjoittamalla. Miten 1800-luvulla referoitiin? – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 188–223. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005b: *Hän*, the third speech act pronoun in Finnish. – Ritva Laury (toim.), *Minimal reference. The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse* s. 75–106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009: Vapaus ja järjestys. – Jaakko Yli-Paavola & Pekka Laaksonen (toim.), *Tulinuija. Aleksis Kiven Seuran albumi* s. 115–131. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAUERMA, PETRI 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä? Keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 136–176. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Gustaf Renvall suomen kirjakielen standardoijana. – *Sananjalka* 47 s. 119–157.
- LÄNKELÄ, JAAKO 1867: *Suomen kielen kielioppi. Alkeisopetuksen tarpeeksi 1867* [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Sisältyy kokoelmiin varhaisnykysuomen korpus: Länkelä.) http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/lankela/kielioppi1867_rdf.xml. (28.8.2009.)
- LÖNNROT, ELIAS 1880: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset. Osa 1: Kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B. Huomaniora: 7, Philologica: 2. Oulu: Oulun yliopisto.
- MÄNTYNYNEN, ANNE 2006: Referointi tekstilajipiirteinä. Esimerkkinä kielijutut. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 258–281. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun lopun kielikeskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 286–322. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: Suomen kielen kvasirakenne ja kieliopillistunut moniäänisyys. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 338–359. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NORDLUND, TARU – PEKKARINEN, HELI (tulossa): From reportative to affective. Grammaticalization of the Finnish particle *muka* in the light of diachronic corpus pragmatics. – Irma Taavitsainen & Andreas H. Jucker (toim.), *Diachronic corpus pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins.

- Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.
- PAUNONEN, HEIKKI 1996: Suomen kielen ohjailun myytit ja stereotypiat. – *Virtittäjä* 100 s. 544–555.
- PITKÄNEN-HEIKKILÄ, KAARINA (tulossa): Tietokirjojen suomentajat terminologian kehittäjinä ja vakiinnuttajina. – Hannu K. Riikonen & Outi Paloposki (toim.), *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta nykypäivään*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAUSMAA, PIRKKO-LIISA 1999: Salmelainen Eero (1830–1867). *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997. <http://artikkelihaku/kansallisbiografia.fi/artikkeli/3608/>. (11.3.2009.)
- RENVALL, GUSTAF 1826: *Suomalainen sana-kirja – Lexicon Linguae Finnicae, cum interpretatione duplici, copiosiore Latina, brevior Germanica*. Aboae: typis Frenckellianis.
- SAOB = *Svenska Akademiens Ordbok*. Verkkoversio. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>.
- SHORE, SUSANNA – MÄNTYNEN, ANNE 2006: Johdanto. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre –tekstilaji* s. 9–71. *Tietolipas* 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- SORVALI, TUOMAS 2007: Eukleideen alkeet. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia 1* s. 321–324. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomen kielen perussanakirja*. Helsinki: Valtion painatuskeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- VARES, VESA 2001: Genetz, Arvid (1848–1915). *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2883/>. (21.4.2009.)
- Ylioppilasmatrikkeli* 1640–1852. <http://matrikkeli.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli>. (13.3.2009.)

SUMMARY

From an explanatory particle to a marker of reported speech: the semantic shift of the Finnish particle *muka* ‘apparently, as if’ in the light of 19th century texts

The article examines the shift in meaning of the Finnish particle *muka* ‘apparently, as if’ in the light of a variety of textual sources from the 19th century. In contemporary Finnish *muka* is a pragmatic particle indicating that the speaker does not guarantee the truth of the statement or that s/he presents the statement in an ironic or doubtful manner. These meanings have developed in the course of the 19th century through pragmatic inferencing and strengthening. The word *muka* only entered the written language in the 19th century and originated in Eastern Finnish dialects, and it does not appear at all in the earliest written texts based on the Western Finnish dialects.

The material consist of the corpus of 19th-century texts held by the Research Institute for the Languages of Finland. The corpus features three different kinds of text: natural science textbooks, fairytales and argumentative texts. Because the majority of the textbooks are translations, it is possible to infer the meanings of the word *muka* by comparing the texts with their original (Swedish) source texts. Eero Salmelainen's collections of fairytales probably also reflects the use of the word *muka* in 19th-century vernacular speech.

Judging by the 19th-century sources, the particle *muka* has had a variety of semantic features which have facilitated the particle's use in diverse contexts and have contributed to its development. These features include the indication of causality and explanation, as well as the evidential nature of the particle. In the contexts of reported speech, the causal relationship could have been interpreted either as explanatory or argumentative. As we move towards more modern Finnish, the meaning of the particle *muka* has shifted to denote the source of the speaker's knowledge, which in turn has served to strengthen certain pragmatic and semantic inferences that are typically linked to the relative certainty of the statement. This development has led to the appearance of the current, affective meaning of the word in contemporary Finnish.

The examination of different types of text makes it possible to "tease out" the different semantic features of the particle *muka*, as – particularly in the case of affective elements – interpretation in historical source texts may prove very challenging indeed. A parallel examination of different genres demonstrates that semantic and pragmatic shifts should also be examined qualitatively in a local context. Even very large text corpora cannot serve as a shortcut if the purpose of research is to establish how and in what context semantic shift has occurred.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

Suomen kieli

PL 3

00014 Helsingin yliopisto

etunimi.sukunimi@helsinki.fi